

Oppalaškommeanta nr. 2

**Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis
oassálastin kultur-, servodat- ja ekonomalaš eallimii
ja almmolaš áššiide**

Dohkkehuvvon 27.2.2008

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu	6
Oassi I Láidehus	17
Oassi II Álgomearkkašumit	19
1. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastima riikkaidgaskasaš standárddat: rápmaoktasašsoahpamuš ja earát riikkaidgaskasaš áššegirjjit	19
2. Rápmaoktasašsoahpamuša váimmusfuomášumit, mat gusket 15 artihkkala	21
a) Beaktilis oassálastin, dievas ja beaktilis ovtaveardásašvuohta ja álbmotlaš vehádagaide identitehta ja kultuvrra ovddideapmi	22
b) Beaktilis oassálastin “áššiin, mat váikkuhit álbmotlaš vehádagaide”	23
c) Oassálastima “beaktilvuohta”	24
d) Álbmotlaš vehádagaide beaktilis oassálastin ja kultuvrraidgaskasaš dialoga	26
Oassi III Guovddáš bohtosat álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastimis kultur-, servodat- ja ekonomalaš eallimii ja almmolaš áššiide	27
1) Oassálastin ekonomalaš ja servodateallimii	27
a) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid servodatlaš-ekonomalaš dili statistihkkadieđu oažžun ..	29
b) Servodat- ja ekonomalaš eallimis dáhpáhuvvi vealaheami gieldin lágain	30
c) Almmolaš bálvalusaid návccat gieđahallat álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid sosioekonomalaš dárbbuid	32

d) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin servodat- ja ekonomalaš eallimii guovlluin, gos ekonomii ja manná manás.....	33
e) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid, geat leat heajut sajádagas, oassálastin servodat- ja ekonomalaš eallimii	35
f) Eatnama ja giddodagaid oamasteapmi servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastima eaktun	37
g) Orrunbáike-, giella- ja eará gáibádusat servodat ja ekonomalaš eallimii oassálastima eaktun	38
h) Orrundilit ja oassálastin servodat- ja ekonomalaš eallimii	40
i) Dearvvašvuohtafuolahus ja oassálastin servodat- ja ekonomalaš eallimii.....	42
2) Kultureallimii oassálastin	43
3) Oassálastin almmolaš eallimii.....	46
a) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin lálkaásahanprosessii.....	48
i. Politihkalaš bellodagat.....	48
ii. Válgaortnegiid plánen álbmotlaš, guvllolaš ja báikkálaš dásis.....	50
iii. Hálddahušlaš ja válgabiirejuogut.....	52
iv. Várrejuvvon ovddasteaddjibáikkiid vuogádat.....	53
v. Parlamentáralaš geavat	55
vi. Vetoriekti	56
vii. Riikkavulošvuohtagáibádusat	57
viii. Giellamáhttoagáibádusat	58
b) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin sierra stáhta orgánaide	58
c) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin gullanmekanismmaid bakte	59
i. Gullanmekanismmaid duddjon	59

ii. Gullanmekanismmaid ovddasteami joksán	60
iii. Gullanmekanismatiippat	61
iv. Gullanráhkadusa rolla ja doaibma	62
d) Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid ovddastus ja oassálastin almmushálddahusa, riektelágádusa ja ollašuhhtineiseválddiid bargui	64
e) Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastin guovlodási stáhtahálddahusa ráhkadusaid bakte.....	67
f) Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastin autonomiijaortnegiidda	68
g) Vehádatbargui čujuhuvvon ekonomalaš resurssaid oážžun	70
h) Diehtujuohkingaskaoamit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis almmolaš áššiide váikkuheami gáldun	71
i) Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastin rápmaoktasašsoahpamuša bearráigeščui.....	72
Oassi IV Jurddabohtosat	74
Čuovus: Rápmaoktasašsoahpamuša eará artihkkaliid mearkkašupmi 15 artihkkala dulkoma dáfus	77

Čoahkkáigeassu

Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastimii kultur-, servodat- ja ekonomii- ja eallimii sihke earenoamážit almmolaš áššiide, mat gusket sin”.

Dán giedahallanvuloš oppalaškommeantta ulbmilin lea čalmmustahttit ráđdeaddi komitea dulkon rápmaoktasašsoahpamuša mearrádusain, mat laktásit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastimii geavahettiin dán vuodđun ráđdeaddi komitea stáhtaguovdasaš cealkámušaid jagiin 1999-2007. Oppalaškommeantta ulbmilin lea fállat heivvolaš reaidu eiseválddiide ja mearrideddjiide, virgeolbmuide, vehádatorganisašuvnnaide, universitehttadutkiide ja eará vehádatsuodjalusdoibmiide. Oppalaškommeanta vuojudivvá eanas ruovttueatnan dási oassálastinmekanismaide, muhto lea liikká dehálaš, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaččat leat fárus maid buot riikkaidgaskasaš reaiduidd ja eandalii rápmaoktasašsoahpamuša bearráigeahču ollašuttin- muttuin, vai olahuvvon loahppaboadus livččii dássedettolaš ja alladásat.

Oassálastin ekonomii- ja servodateallimii

Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastin doallá sisttis din ekonomalaš ja servodatlaš eallima sihke politihkalaš ja almmolaš áššiide oassálastima.

Beaktilis oassálastin gáibida dan, ahte soahpamušstáhtat eai dušše jávkat áruid vehádagaid ovtaveardásaš ekonomalaš ja servodatlaš bálvalusaid oažžuma ovddas, muhto stáhtat galget maid ovddidit sin osolašvuodaset áššáigullelaš ovdamuniid ja bálvalusaid fállanmutter.

Diehtu, man oažžu luohtehahti vuogi mielde ja álkit, lea mávssolaš gáibádus, vai sáhttet gárghevuvot beaktilis doaimbajut servodatlaš ja ekonomalaš vealaheapmái seahkáneami várás ja beaktilis ovtaveardásašvuoda ovddideami várás. Dán dihte soahpamušstáhtat galggale čoaggit jeavddalaččat áigedását dieđu álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid sosioekonomalaš ja skuvlendilis, vai sin dilli sáhtálii veardiduvvot váldoálbmoga dillái. Dieđuid čoaggin galggalii dáhpáhuvvat riikkaidgaskasaš persovdnasuoji standárddaid mielde.

Duodalaš oassálastin servodatlaš-politihkalaš eallimii gáibida maid gokčevaš lágaid, mat gildet almmolaš ja priváhta doibmiid vealaheami etnihkalaš ákkaid geažil. Lágat galggale gokčat barggolašvuolta-, viste-, dearvvašvuoltafuolahus- ja sosiáladorvoáššiid. Lea maid dehálaš, ahte vealahandáhpáhusain leat leame áššáigullelaš riektesuodjevuogit ja ahte earenoamáš fuomášupmi giddejuvvo álbmotlaš vehádagaide gullelaš nissoniid mánggagardán vealaheapmái.

Álbmotlaš vehádagaid oassálastima servodatlaš-ekonomalaš eallimii váttásnuhttet muhtimin hálddahaslaš árut ja dat, ahte institušuvnnain ii leat dárbahassii diehtu ja máhttu vehádagaid kulturduogázis ja sierradárbbuin. Soahpamušstáhtat galggale ovddidit almmolaš bálvalusaid bargiid skuvlenprográmmaid, vai virggehasat

basttále áššáigullelaš vuogi mielde dávistit álbmotlaš vehádagaide dárbbuide.

Diehtu, mii guoská almmolaš bálvalusaid ja sosiáladorvolágádusaid, galgá leat álkit oazžumis ha dárbblaš osiid mielde álbmotlaš vehádagaide gillii. Almmolaš lágádusat galggale ovddidit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid barguiváldima ja bálvalusas doallama.

Ekonomalaččat maŋás manni guovlluin, dego dálanguovlluin, sierranan ja rádjeguovlluin, soađi billistan dehe jávkavaš industriija guovllus orru álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot galggale leat sierradoaimbajuid čuožáhahkan, vai sin beaktilis servodatlaš-ekonomalaš oassálastin livččii vejolaš. Dát doaimbajut galggale ovddiduvvot dárbbu mielde guovttigaskasaš ja rájiid rasttildeaddji ovttasbarggu vugiiguin.

Vehádatjoavkkuid lahtut, geat leat heajut dilis, dárbbahit dasa lassin dávjá sierra sosiála ja ekonomalaš doaimmaid, mat dáhkidit beaktilis ovttaveardásašvuoda.

Vai románaid ja golgolaččaid beaktilis ovttaiduvvan servodatlaš-ekonomalaš eallimii sáhtálii ovddiduvvot, de dárbbahuvvole gokčevaš guhkit áigge plánat, mat ollašuttjuvvojit áhpsat. Dáid strategiijaid ollašuttin galggalii bearráigehččojuvvot ja daid váikkuhusat árvvoštallojuvvo lágas ovttasbarggus daiguin, mat leat daid čuožáhahkan.

Soahpamušstáhtat galggale jávkadit dušši áruid ja badjelmearálaš muddema, mat estet dihto vehádatjoavkkuide mihtilmas ja uhkivuloš ekonomalaš

doaimmain bargama.

Vai álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid dievas ja beaktilis ovttaveardásašvuohta sáhttá dáhkiduvvot privatiserenproseassain, de eiseválddit galggale čadačuovgivuoda dáhkiyeami lassin duddjot bearráigeahččo- ja árvoštallanmekanismmaid. Vearjokonflikttaid manjel soahpamušstáhtat galggale sihkkarastit, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ovddidan giddodatgáibádusat gieđahallojuvvojit ja ollašuhthuvvojit áhpsat, čadačuovgadiid ja almmá vealaheami haga.

Dihto joavkkuid, dego álgoálbmogiid geavahuvvon eanan galggalii suddjejuvvot earenoamáš beaktilit. Dáid joavkkuid ovddasteaddjit galggale leat čavgadiid fárus buot árbevirolaš orrunguovlluideaset mearrádusdahkamis, mat laktásit eananvuoigatvuođaide ja eanangeavaheapmái.

Bargomárkaniidda beassan, vuoddososiáloaju ja almmolaš bálvalusaid oažžun ii galggale ráddjejuvvot áššehis orrunbáike- dehe giellamáhttogáibádusaiguin, mat váikkuhit earenoamážit dihto álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid. Ovttaáigásaččat soahpamušstáhtat galggale sihkkarastit, ahte orrunbáikkiid registrerenproseassat leat álkit joksamis eige vealat – njuolga dehe gaskkalaččat – álbmotlaš vehádagaide gullelaš ja ahte dat bearráigeahččohuvvojit jeavddalaččat.

Soahpamušstáhtat fertjit visteáššiin mearrediđolaš doaimmaide dakkár vealaheaddji geavadiid heaittiheami várás, mat dovnot dihto álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid vealaheapmái ja eret duvdáseapmái. Stáhtat

galget dasa lassin gárgelit gokčevaš sektorguovdasaš politihkkaprográmmaid, maiguin sáhtta seahkánuvvot dohkketmeahttun orruma ja vuodđoinfrastrukturra seahkáneami buncaraggáide, mat datnai guoskkahit earenoamážit dihto vehádatolbmuid.

Dearvvašvuhtafuolahusas soahpamušstáhtat galggale sihkkarastit áššáigullevaž vehádagaide gullevažčaid beaktilis oassálastin dearvvašvuoda buncaraggáid čoavdimá plánemii, ollašuttimii ja árvvoštallamii, vai sin sierrabuncaraggáide sáhtálii buorebut dávistuvvot. Dearvvašvuhtabálvalusaid dikšun- ja hálddahusbargit galggale oazžut áššáigullevaž skuvlejumi ja seammas galggalii ovddiduvvot álbmotlaš vehádagaide gullevaž dearvvašvuhtafuolahusa suorggis bargi gaskkusteddjiid bálkáheami.

Ovttaveardásaš vejolašvuodaid ovddideaddji politihkkaprográmmat eai galggale maid ráddjejuvvot dušše dearvvašvuhtafuolahusa suorgái. Daiguin galggale dáhkiduvvot buorredásat bálvalusaid buvttadeapmi álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmuide dađi lági mielde, ahte daid váikkuhus livččii seamma go earánai olbmuide fálojuvvon bálvalusain.

Oassálastin kultureallimii

Go kulturpolitihkka, mii čuoheá álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmuide, plánejuvvo ja ollašutttojuvvo, de lea mávssolaš, ahte eiseválddit gullet áššáigullevaž vugiin dáid álbmotlaš vehádagaide ja váldet daid mielde mearrádusdahkanprosessii, vai sin dárbbut šaddet devdojuvvot. Dát guoská seamma ládje almmolaš doarjaga, mii addojuvvo vehádatkultuvrraide.

Biđggiidahttinmeannudeamit ja doaimaválddi delegeren iehčanas kulturdoibmiide sáhtá leat mávssolaš dagaldat, mii dahká vejolažžan álbmotlaš vehádagaide beaktilis oassálastima kultureallimii.

Diedihangaskaomiin lea mávssolaš rolla kultureallimis; dán dáfus álbmotlaš vehádagaide gullevaččain galgá leat vejolašvuohta vuodđudit ja geavahit iežaset joavkomeadiaid. Liikká dehálaš lea, ahte sis ovddastus maid váldomeadiin, vai sii sáhttet ovddidit iežaset oainnuid oba servodaga áššiin.

Oassálastin almmolaš eallimii

Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmot sáhttet oassálastit almmolaš áššiide mánggaid sierra ordnemiid bakte, dego nu ahte leat ovddasteaddjin luohttámušorgánain ja almmushálddahas sierra dásiin, gullanmekanismmain dehe ordnemiin, mat ovddidit kultuvrralaš autonomiija. Earenoamáš fuomášupmi galggalii giddejuvvot dasa, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaš nissonat ja dievddut leat liikká bures ovddastuvvon.

Das fuolakeahtá, ahte vehádagaide ovddastus luohttámušorgánain sáhtá olahuvvot muđuidnai go sierra politihkalaš bellodagaide vuodđudemiin, de etnihkalaš dehe oskkoldat ákkaid vuodul vuodđuduvvon politihkalaš bellodagaide gielti láhkaásaheapmi sáhtá doalvut áššehis searvanfriddjavuođa ráddjemiidda. Visot ráddjehusat galggale leat riikkaidgaskasaš vuoigatvuođa prinsihpaid mielde. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid ovddasteddjiin dehe sin vuoigatvuođaid ovddideaddji bellodagain galggale leat nohkka buorit vejolašvuođat

kampanjeret válggain.

Go dat, geaid ášši guoská, leat gullojuvvon dohkálaččat, de láhkaásaheami beaktilis ollašuhhtin galgá mannat giehtalagaid vuodđolága dáhkádusaiguin, vai álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastin sihkkarastojuvvo. Mat ordnejumit de vállejuvvojitge, de dat galget čuvvojuvot jeavddalaččat dan dáhkideami várás, ahte dat speadjalastet dár bahassii bures servodaga gárganeami.

Váldonjuolggadussan lea, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ovddastusa luohttámušorgánain ovddidandoaimmat galggale dorjojuvot. Spiehkastagat jietnašielbmágáibádusain, ovddalgihtii várrejuvvon ovddasteaddjibáikkid dehe vetoriekti leat dávjá čájehuvvon ávkkálaš vuohkin ovddidit dáid olbmuid oassálastima luohttámušorgánaide. Dát ordnejumit akto eai goitge automáhtalaččat doalvvo dasa, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš oáččule eakti ja duodalaš mearridanválddi. Muhtin sierradiliin vetoriekti dehe 'kvasivetoriekti' sáhtta juobe doalvut stáhtalaš lágádusaid doaimma bisáneapmái. Dáin dáhpáhusain galggale ohccojuvot molssaevttolaš vuogit, maiguin álbmotlaš vehádagaide gullelaš sáhttet oassálastit mearrádusdahkamii.

Vehádatáššiid gohcci váljagottiid vuodđudeapmi sáhtta veahkehit doallat álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid fuolaid dehálaš sajies ovddastuslágádusa áššelisttus. Dáidda fuolaide galggale goitge maid eará váljagottit seahkánit.

Válgabiire- dehe hálddahušlaš rájiid geassin sáhtta váikkuhit vehádagaide oassálastimii. Soahpamušstáhtat

galggale sihkarmuvvat das, ahte válgabiirenuppástusat eai unnit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid vejolašvuodaid šaddat válljejuvvot.

Riikkavulošvuolta lea maid dehálaš dahkki, mii sáhttá váikkuhit vehádagaide oassálastimii almmolaš áššiide. Vaikko leanai vuoiggalaš muhtin muddui ráddjet daid jietna- ja válgavuoigatvuoda, geain ii leat riikkavulošvuolta, de dát ráddjehusat eai galggale guoskaduvvot viidábut go mii lea dárbbalaš. Soahpamušstáhtat movttiidahttojit addit daidda geat eai leat riikkavuložat jietna- ja válgavuoigatvuoda báikkálaš válggain. Parlameanta- ja báikkálaš válggaid evttohasain gáibiduvvon giellamáhttogáibádušat eai leat rápmaoktasášsoahpamuša 15 artihkkala mielde, daningo dain leat biehtadahkes váikkuhus álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastimii almmolaš áššiide.

Gullanmekanismmat leat maid okta vuohki, mainna álbmotlaš vehádagaide gullelašat sáhttet oassálastit mearrádusdahkanproseassaide. Seamma ládje go dušše ovddasteaddjibáiki luohttámušorgánain sáhttá leat bisttehis vuohki dáhkidit duođalaš mearrádusdahkanválddi, de gullan ii akto leat nohkka mekanisma álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastima sihkarastimii. Soahpamušstáhtat galggale álbmotlaš diliid vuhtii válddedettiin duddjot vuogádagaide, mat dáhkidit sihke álbmotlaš vehádagaide ovddasteami ja sin gullama.

Gullama várás vuodđuduvvon ráhkadusain galggale leat čielga juridihkalaš sajádat ja daid gullangeatnegasvuolta galggalii čállojuvvot láhkii. Dasa lassin

mearrádusdahkanproseassain fárus leahkin galggalii leat luonddus mielde jeavddalaš ja bissovaš. Áššáigullelaš fuomášupmi galggalii giddejuvvot dasa, ahte gullanráhkadusat eai vealat ja dat leat representatiivvalaččat. Dain galget leat čadačuovgi nammadanvuogit, mat vuodđuduvvet álbmotlaš vehádagaide ovddasteddjiid oaiviliid dárkkes gullamii. Dat galget maid gaskkohagaide guorahallojuvvot ođđasit dan dáhkideami várás, ahte áššáigullelaš orgánat ovddastit viidát álbmotlaš vehádagaide gullelašaid sierralágán oainnuid. Gullanráhkadus galggalii maid jeavddalaččat gieđahallat unnit vehádagaide sihke daidda álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid áššiid, geat orrot daid guovlluid olggobealde, main orrot árbevirolaččat mearkašahti mearri álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot.

Almmushálddahas, riektelágádus, boleseiseválddit ja ollašuhttinorgánat galggale vejolašvuodaid mielde speadjalastit servodaga mánggalágánvuoda. Dán dihte galggalii ovddiduvvot álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid rekryteren. Galgá goitge viggat garvit doaimbajuid, maid ulbmilin lea joksat doangges matemáhtalaš ovttaveardásašvuolta sierra joavkkuid ovddastusas. Almmushálddahas bargiin gáibiduvvon gielaid máhttogáibádus ii oaččule mannat badjel dan mii lea dárbbalaš namuhuvvon doaimma dehe bálvalusa dikšuma várás. Eanet fuomášupmi galggalii giddejuvvot románaide ja golgolaččaide sihke unnit vehádagaide, mat leat almmushálddahasas dávjá liiggás unnán ovddastuvvon. Soahpamušstáhtat movttiidahttojit duddjot hálddahaslaš ráhkadusaid álbmotlaš vehádagaide áššiid gieđahallama várás. Dáid ráhkadusaid bargun livččii

álggahit ja koordineret stáhtaválddi politihkalaš doaimmaid, mat gusket vehádatsuodjaleami. Daid ja nuppe dáfus vehádagaid gullanmekanismmaid ja eará stáhtaválddi ráhkadusaidgaskasaš koordinášuvdna lea hui dehálaš. Dát ortnegat sáhttet veahkehit dan sihkkarastimis, ahte vehádatáššit vuoruhuvvojit stáhtaválddi politihkkaprográmmain.

Soahpamušstáhta iežas vuodđolágalaš ráhkadusain sáhttá leat mearrideaddji váikkuhus dasa, man muddui álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot sáhttet beaktilit oassálastit almmolaš áššiide. Vajálduhtekeahttá iešgudiid álbmotlaš diliid, stáhtahálddahusa unnit oasis dehe vehádagaid autonomalaš ieštivrenguogit sáhttet leat divrras reaidut álbmotlaš vehádagaid gullelaš olbmuid beaktilis oassálastima ovddideami várás mángga eallinsuorggis. Soahpamušstáhta vuodđolágalaš hámis fuolakeahttá dan guovddášhálddahusa eiseválddit galggale guoddit dan álbmotlaš vehádagaide gullelaš olmuin ovddasvástádusaset, mii čuovvu riikkaidgaskasaš ja álbmotlaš lánkaásahuslaš ráhkadusain.

Olmmoš- ja ekonomalaš resurssat galggale leat dárbahassii, vai orgánat, mat dikšot vehádatáššiid, basttále bargat barguset áhpsat.

Hui dehálaš lea, ahte sihke váldomediát ja vehádagaid diehtujuohkingaskaoamit dollet álbmoga dárbahassii bures diehttevažžan politihkalaš áššiin, mat gusket álbmotlaš vehádagaid. Dáinna lágiin lea dehálaš sihkkarastit, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot leat doarvái sierralágán joavkomeidiad orgánain, dego bearráigeahčči lánveggottiin ja iehčanas muddenorgánain,

almmolaš bálvalusa oktasašrádiodoaimma
bearráigeahččokomiteain ja rehketdoallogottiin.

Oassi I Láidehus

1. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid almmolaš eallima sierra surggiin lea hui dehálaš sosiála oktiigullelašvuoda ja čavddisvuoda sihke eakti vuogi mielde demokrátalaš servodaga gárganeami dáfus. Álbmotlaš vehádagaid suodjaleami rápmaoktasašsoahpamuša¹ (maŋjeleappos ‘rápmaoktasašsoahpamuš’) 15 artihkal mearridanai, ahte soahpamušbealit “duddjojit dárbblaš diliid olbmuid beaktilis oassálastimii kultur-, servodat- ja ekonomalaš eallimii sihke earenoamážit almmolaš áššiide, mat gusket sin”.

2. Jurddahaladettiin dan, man dehálaš álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastin lea, rápmaoktasašsoahpamuša ráđdeaddi komitea (maŋjeleappos ‘ráđdeaddi komitea’) mearridii oamastit nuppi oppalaškommeanttas álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid servodat-, ekonomalaš ja kultureallimii ja almmolaš áššiide oassálastima fáttáide. Dán oppalaškommeantta váldoulbmilin lea čuovggahit ráđdeaddi komitea eanas jagiid 1999 ja 2007 dohkkehuvvon riikaguovdasaš cealkámušainis dahkan dulkomiid rápmaoktasašsoahpamuša mearrádusain, mat gusket álbmotlaš vehádagaid gullelaš olbmuid beaktilis oassálastima. Oppalaškommeanta viggá fállat anolaš

¹ Álbmotlaš vehádagaid suodjaleami rápmaoktasašsoahpamuš, mii dohkkehuvvui jagi 1994, lea guovddáš Eurohpá ráđi áššegirji álbmotlaš vehádagaid gullelaš olbmuid suodjaleami várás. Dat bođii vuoibmái jagi 1998 ja dan leat dán rádjái ratifiseren 39 lahttoriikka.

reaiddu eiseválddiide ja mearrideddjiide, virgeolbmuide, vehádatorganisašuvnnaide, álbmotserviide, universiteahttadutkiide ja earáide, geat barget vehádatsuodjalemiin.

3. Oppalaškommeantta álgomearkkašumit speadjalastet dan, man dehálažžan oassálastin iešalddes oidnojuvvo ja mii lea oassálastima mearkkašumiid rápmaoktasašsoahpamuša dáhkidan vuoigatvuođaid beaktilis ávkástallama dáfus. Ieš oppalaškommeanttas analyserejuvvojit eatnatlohkosaš čoavddabohtosat, mat leat ožžojuvvon álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis guoskadin earenoamážit rápmaoktasašsoahpamuša riikaguovdasaš cealkámušaid čuovggas, mat gusket sierra artihkkaliid (oassi III). Oppalaškommeantta jurddabohtosiin giedahallojuvvojit áššis ovdanboahtti ain stuorit hástalusat ja gávnnavuvvojit dat suorggit, maidda ráđdeaddi komitea galgá giddejuvvot lassifuomášumi boahhtevaš riikaguovdasaš bearráigeahččobargguinis. Čuvvosis lea analysa 15 artihkkala gaskavuodas rápmaoktasašsoahpamuša eará artihkkaliide. Dát oppalaškommeanta galgá oidnojuvvot ealli áššegirjin, mii lea dárbblaš gárgehuvvot rápmaoktasašsoahpamuša bearráigeahču ovdáneami mielde.

4. Ráhkadettiinis oppalaškommeantta ráđdeaddi komitea gulai viidát álbmotlaš vehádagaide ovddasteddjiid ja organisašuvnnaid, universiteahttamáilmmi ovddasteddjiid ja eará čanusjoavkkuid sihkarmuvvat das, ahte oppalaškommeanta livččii nu gokčevaš go vejolaš ja ahte dat doarvái buori vuogi mielde speadjalasttálii álbmotlaš vehádagaide deaividan hástalusaid.

Oassi II Álgomearkkašumit

1. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastima riikkaidgaskasaš standárddat: rápmaoktasašsoahpamuš ja earát riikkaidgaskasaš áššegirjjit

5. Álbmotlaš vehádagaide suodjaleami rápmaoktasašsoahpamuša mielde álbmotlaš vehádagaide suodjaleapmi ja dáidda vehádagaide gullelaš olbmuid vuoigatvuođat ja friddjavuođat leat riikkaidgaskasaš olmmošrivttiid suodjaleami mávssolaš oassi.² Ráđđejeaddji dilis álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkkalis čalloyuvvon beaktilis oassálastin kultur-, servodat- ja ekonomalaš eallimii sihke almmolaš áššiide lea maid riikkaidgaskasaš olmmošrivttiid suodjaleami oassi.

6. Vaikko rápmaoktasašsoahpamuš suodjalanai álbmotlaš vehádagaide gullelaš ovttaskas olbmuid vuoigatvuođaid,³ dihto vuoigatvuođaid geavahemiin, ee. vuoigatvuođain beaktilis oassálastimii, lea kollektiivvalaš olli. Dát máksá dan, ahte dihto vuoigatvuođat sáhttá beaktilit atnit ávkin dušše eará álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid searvvušin.⁴

² Gč. rápmaoktasašsoahpamuša 1 artihkkala.

³ Gč. rápmaoktasašsoahpamuša 1 artihkkala rápmaoktasašsoahpamuša čilgejeaddji muittuhančállosa, lohku 31.

⁴ Gč. rápmaoktasašsoahpamuša 3(2) artihkkala: “Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot sáhttet akto seamma ládje go ovttrasráđiid earáiguin atnit dán rápmaoktasašsoahpamuša prinsihpain boahtti vuoigatvuođaid ja návddašit dain boahtti friddjavuođain.”

7. Rápmaoktasašsoahpamuša lassin leat earánai riikkaidgaskasaš áššegirjjit, main lea mearkkašupmi álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastimii. Rádđeaddi komitea lea dán oppalaškommeantta ráhkadettiinis váldán vuhtii norpmaid, mat dán riikkaidgaskasaš áššegirjjiin. Daid joavkkus leat juridihkalaččat čadni norpmat ja nuppe dáfus ávžžuhusat ja rávvagat, Juridihkalaččat čadnit leat norpmat, mat sisdollet Eurohpá oppalašsoahpamuša olmmošrivttiid ja vuodđofriiddjavuođaid suodjaleami (Eurohpá olmmošriektesoahpamuš) ja Eurohpá olmmošriekteduopmostuolu čoavddusgeavat, mii daidda laktása, ođastuvvon Eurohpá sosiála vuodđogirji sihke guvllolaš gielaid dehe vehádatgielaid eurohpalaš vuodđogirji. Analyseredettiinis rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkkala rádđeaddi komitea lea maiddái giddden fuolalaš fuomášumi EDOO* álbmotlaš vehádagaide alla ovddasteaddji Lund ávžžuhusaide oassálastimis almmolaš eallimii. ON lea maid addán iežas bidjosa oassálastináššiid norpmaid gárgeheapmái; julggaštus álbmotlaš dehe etnikkalaš, oskkoldatlaš ja gielalaš vehádagaide gullelaš olbmuid vuoigatvuođain (jagi 1992), julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođain (jagi 2007) ja almmolaččat dásis buotlágán nállevealaheami jávkadeami riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuš leat namuhuvvon áššegirjjit.

* EDOO lea oanádus Eurohpá dorvo- ja ovttasbargoorganisašuvnnas (=OSCE); jorgaleaddji fuomášahttin

2. Rápmaoktasašsoahpamuša váimmusfuomášumit, mat gusket 15 artihkkala

8. Rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkal lea máŋgga goris dan guovddáš mearrádus. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastima dássi sierra eallinsurggiin sáhttá adnojuvvot oktan servodaga máŋggaárvosašvuoda ja demokrátalašvuoda mihttárin. Soahpamušstáhtat galgalenai danin oaidnit, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastima vejolažžan dahkki diliid duddjon lea máŋggaárvosaš servodaga buori hálddašanvuogi prinsihpaid ollašuhhtima mávssolaš oassi.

9. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastin lea maid ravddamus ráje dehálaš sosiála oktiigullevašvuoda ja čavddisvuoda nannema dihte, daningo álbmotlaš vehádagaid doallan servodaga ravddain sáhttá doalvut servodatlaš eretduvdáseapmái ja joavkkuidgaskasaš gealdagasvuodaide. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid guođdin servodatlaš-ekonomalaš eallima olggobeallái váikkuha olles riikii, ja várran lea sin servodatlaš oassálastima ja lassibidjosa massin.

10. Rápmaoktasašsoahpamuša buot earánai artihkkaliid ládje maiddái 15 artihkkalis čuovvu soahpamušstáhtii boadusgeatnegasvuolta: dat galget sihkkarastit beaktilis oassálastima vejolašvuodaide, muhto áššáigullevaččamus vuogit dán ulbmila joksama várás guđđojuvvojit daid iežaset árvvoštallama duohkái. Dát oppalaškommeanta viggá fállat soahpamušstáhtaide analysa ja ožžojuvvon muosáhusain, maiguin dat sáhttet ieža gávdnat áhpaseamos molssaeavttuid.

11. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis servodahkii oassálastin gáibida bistelaš ja duodalaš dialoga sihke álbmotlaš vehádahkii ja válđoálbmogii gullelašaid gaskkas ja álbmotlaš vehádahkii gullelaš olbmuid ja eiseválddiid gaskkas. Dán guovttedásat dialoga sáhtá šaddat dušše, jos leat leame beaktilis gulahallankanálat.

12. Ráđdeaddi komitea geahččá, ahte rápmaoktasašsoahpamuššii gullelaš bearráigeahččomekanisma lea iešalldes árvvolaš proseassa, mainna álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ja eiseválddiid gaskavuoda dialoga sáhtá ovddiduvvot.

a) Beaktilis oassálastin, dievas ja beaktilis ovtaveardásašvuhta ja álbmotlaš vehádagaide identitehta ja kultuvrra ovddideapmi

13. Rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkal lea dan guovddáš, oassálastima mearráduš, muhto oassálastin lea buot earáge oktasašsoahpamuša vuodul suddjejuvvon vuoigatvuodaid dássedettolaš ávkin atnima čoavddagáibáduš.⁵ Dán goris 15 artihkkala gaskavuoha 4 ja 5 artihkkalii lea hui dehálaš. Iešalldes 15, 4 5 artihkkalat sáhttet oidnojuvvet rápmaoktasašsoahpamuša vuoda ráhkadan golmmačiegaga golbman čiehkkan.

14. 4 artihkal gáibida, ahte soahpamušstáhtat ovddidit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid dievas ja beaktilis ovtaveardásašvuoda buot eallima surggiin. Dát

⁵ Gč. oppalaškommeantta čuvvosa.

dárkkuha vuoigatvuoda ovttaárvosaš lága suodjái, ovttaveardásašvuhtii lága ovddas ja vuoigatvuoda suodjái buot vealaheamis, mii vuodđuduvvá etnihkalaš álgoboahtimuša dehe eará ággii. Dasa lassin dievas ja beaktilis ovttaveardásašvuhta dárkkuha dan, ahte eiseválddit galget riepmat sierra doaibmajuiide mannanáigái laktáseaddji dehe ráhkaduslaš sierraárvosašvuoda jávkadeami várás ja dan sihkkarastima várás, ahte sihke álbmotlaš vehádagaide ja váldoálbmogii gullevaččain leat seamma vejolašvuodat sierra surggiin. Soahpamušstáhtat čatnasit 5 artihkkala vuodul “ovddidit diliid, mat leat dárbbaslaččat, vai álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot sáhttet bajásdoallat ja gárgehit kultuvrraset sihke seailluhit identitehtaset mávssolaš vuodđodagaldagaid, maida gullet sin oskkoldagaset, gielaset, árbevieruset ja kulturárbbiset”, vai sin identitehttii gullelaš vuoigatvuodaset sáhttet *áhpasit* dáhkiduvvot.

15. Rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkkala vuoigatvuoha beaktilis oassálastimii dahká vejolažžan dan, ahte vehádagaide gullelaš olbmuid fuolat, mat laktásit sin dievas ja beaktilis ovttaveardásašvuhtii ja vuoigatvuhtii seailluhit ja gárgehit iežas sierraidentitehta, gullet ja dat váldojuvvojit *áhpasit* vuhtii.

b) Beaktilis oassálastin “áššiin, mat váikkuhit álbmotlaš vehádagaide”

16. 15 artihkal gáibida, ahte soahpamušstáhtat duddjojit dárbbaslaš diliid álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastimii *earenoamážit sin*

guoskevaš sierra áššiide. Dán 15 artihkkala oasi vuodul galgá giddejuvvot sierrafuomášupmi dasa, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmot oassálastet mearrádusdahkanproseassaide áššiin, mat gusket sin earenoamážit. Ráđđeaddi komitea lea kommenteren viidát sierra mekanismmaid, maid soahpamušstáhtat leat váldán atnui álbmotlaš vehádagaide ovddasteddjiid mielde váldit gullan- ja mearrádusdahkanproseassaide áššiin, mat gusket sin. Kommeanttat vuojulduvvet mekanismaide, maiguin álbmotlaš vehádagat leat mielde mearrádusdahkamis, mat gusket earenoamážit kultuvrralaš, servodatlaš ja ekonomalaš politihka ja almmolaš áššiid.

17. Seammas ráđđeaddi komitea lea dávjá deattuhan dan, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmui galggalii lea sátneváldi áššiin, mat eai leat duššefal sin iežaset fuolat muhto mat váikkuhit sidjiide oba servodaga lahttun. Almmolaš áššiide oassálastin leage mávssolaš earret danin go dađi lági mielde álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmuid sierraáššit váldojuvvojit vuhtii, muhto maid danin, ahte sii sáhtále váikkuhit oba servodaga gárganeami oktasaš háltái.

c) Oassálastima “beaktiviluohta”

18. Muhtin 15 artihkkala guovddáš ášši lea sáni “beaktiviluohta” mearkkašupmi vehádaga oassálastima áššeoktavuođas. Oassálastima “beaktiviluođa” ii sáhte meroštallat ja mihtidit abstrákta doahpágiiguin. Suokkardaladettiin dan, leago álbmotlaš vehádagaide olbmuid oassálastin beaktivil, ráđđeaddi komitea ii vudjon dušše dutkat daid vugiid, mat ovddidit álbmotlaš

vehádagaide gullevaš olbmuid dievas ja beaktilis ovtaveardásašvuoda: dat lea váldán vuhtii dan, mii váikkuhusaid dain lea áššáigullevaš olbmuide ja oba servodahkii. Váikkuhusas leat sihke kvalitatiiivvalaš ja kvantitatiivvalaš olit, ja sierra doaibmit sáhttet oaidnit daid sierra ládje dan mielde, mii sin osolašvuohta proseassain lea.

19. Dákko bakte ii leat doarvái, ahte soahpamušstáhtat fáallet vehádagaide gullevaččaide formála oassálastinvejolašvuodaid. Dat galggale maid sihkarmuvvat das, ahte dáid olbmuid oassálastimis lea duodalaš váikkuhus dahkkojuvvon mearrádusaide ja ahte oassebealit muosáhit dahkkojun mearrádusaid vejolašvuodaideaset mielde iežaset mearrádussan.

20. Seamma ládje soahpamušstáhtaid mearrádusat, maid ulbmilin lea lasihit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid servodatlaš-ekonomalaš eallimii oassálastima, galggale váikkuhit áššáigullevaččaid bargomárkanvejolašvuodaide iehčanas ekonomalaš doaibmin, sin sosiáladorvvu oazžumii ja loahpaloahpas sin eallinšládjii. Dievas ja beaktilis ovtaveardásašvuohta sáhttá dán olis oidnojuvvot beaktilis oassálastima boađusin.

21. Álbmotlaš vehádagaid ovddasteddjiide sáhttá leat hástalus oassálastit beaktilit mearrádusdahkamii. Dat dárkkuha áiggi ja resurssaid várrema earret oassálastimii iešalddes muhto maid dasa, ahte ferte viggat suokkardit dárkket iežas álbmotlaš vehádahkii gullevaš olbmuid mánggalágán oainnuid. Dán dihte álbmotlaš vehádagat dárbbahit sihke máhtu lasiheami ja resurssaid dan

sihkkarastima várás, ahte sin ovddasteaddjit sáhttet buktit áššiide beaktilis bidjoseaset.

d) Álbmotlaš vehádagaid beaktilis oassálastin ja kultuvrraidgaskasaš dialoga

22. 15 artihkkala ulbmil lea maid álkidahttit kultuvrraidgaskasaš dialoga nu ahte álbmotlaš vehádagaide addojuvvo leat oinnolaččat, oazžut jiena gullosii ja oassálastit áhpsit mearrádusdahkamii maiddái oba servodaga áššiin. Dialoga ii galggalege rádjahuvvat álbmotlaš vehádagaid ja eiseválddiid gaskii muhto dat galggalii viidut servodaga buot oassesurggiide. Rápmaoktasašsoahpamuša ulbmilin lea addit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuide buoret vejolašvuodat oassálasti váldoservodahkii ja seamma ládje váldoálbmogii dilálašvuoda oahpásnuvvat lagabut álbmotlaš vehádagaid kultuvrii, gillii ja historjái kultuvrraidgaskasaš dialoga vuoiñjas.⁶

⁶ Gč. maid rápmaoktasašsoahpamuša 6(1) artihkkala.

Oassi III Guovddáš bohtosat álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastimis kultur-, servodat- ja ekonomalaš eallimii ja almmolaš áššiide

1) Oassálastin ekonomalaš ja servodateallimii

23. Ráđdeaddi komitea lea máŋgga háve fuomášahttán, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid *beaktilis* oassálastima ii sáhte ráddjet dárkkuhit dušše sin oassálastimii almmolaš áššiide ja ahte beaktilis oassálastin ekonomalaš ja servodateallimii lea aivve liikká dehálaš go almmolaš áššiide oassálastin, dego Eurohpá sosiála vuodđogirji ja ođastuvvon Eurohpá sosiálagirjinai cealkiba.

24. Servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastin gokčá viiddes girju áššiid, ee. áššáigullelaš vistedilálašvuodat, dearvvašvuotafuolahus, sosiáladorvu (sihke sosiálaojut ja –ovdamunit), sosiálabálvalusat ja barggu oažžun. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin ekonomalaš eallimii dárkkuha sihke beassama almmolaš ja priváhtasuorggi bargomárkaniidda dego maid fitnodatbargo- ja eará iežas barggaheami vejolašvuodaid. Dát leat bealiteaset lagas oktavuodas opmodatvuoigatvuodaide ja privatiserenproseassaide.

25. Lea maid dehálaš muitit, ahte sierra vehádatjoavkkuide gullelašain leat iešguđetlágán árut servodat ja ekonomalaš eallimii oassálastimis caggin. Dihto joavkkuide gullelašain dego románain ja gologlašain dehe álgoálbmogiin lea stuorit riska šaddat servodat- ja ekonomalaš eallima vealaheaddji hámiid gillájeaddjin go eará álbmotlaš vehádagaid dehe

váldoálbmoga lahtuin. Dáid joavkkuid dárbbuide dávisteapmi sáhtta gáibidit sierradoaimbajuid.

26. Beaktilis servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastin gáibida ee., ahte soahpamušstáhtat jávkadit daid áruid, mat eastadit álbmotlaš vehádagaide gullevaččaid beassamis ovtaveardásaččat ekonomalaš eallima sierra surggiide ja sosiála bálvalusaid biirii sihke ovddidit sin dásseárvosaš bargooažžunvejolašvuodaideaset ja beassama márkaniidda ja sosiála bálvalusaid, dego servodatlaš visttiid ja dearvvašvuhtafuolahusa oažžun.

27. Ovtaveardásaš vejolašvuodat eai maid oaččule dárkkuhit dušše dan, ahte lea seammalágán beassan márkaniidda ja bálvalusaide. Beaktilis oassálastin gáibida maid, ahte soahpamušstáhtat ovddidit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastima ekonomalaš ja servodateallimii sihke servodatlaš ekonomalaš ovdamuniin návddašeami, mii dárkkuha ee. vuoigatvuoda oažžut ovdamuni ekonomalaš gárganeamis, dearvvašvuhtafuolahusas, sosiáladorvvus ja eará ovdamuniid hámiin.

28. Dán dihte vulobealde ovdanbukton ráđdeaddi komitea fuomášumit leat 15 artihkkala (beaktilis oassálastin) ja 4 artihkkala (ovtaveardásaš meannudeapmi) laktáseaddji fuomášumiid oktasašanalysa boadus.

29. Oassi fuomášumiin guoská eanas soahpamušstáhtaid; ovdamearkka dihte statistihkkadieđu váilun, mii guoská álbmotlaš vehádagaide servodatlaš-

ekonomalaš dili sihke gaskkohagaid bisttemeahtun vuohki, mainna almmolaš bálvalusat dávistit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid dárbbuide. Nuppit fuomášumit laktásit bealiteaset earenoamážit dihto riikkaide dehe guovlluide dehe vehádatjoavkkuide, dego váttisvuodát, mat čuvvot eananviidodaga privatiserenproseassain dehe dihto álbmotlaš vehádagaide gullevaččaid deaividan árut bargat árbevirolaš barguset.

**a) Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid
servodatlaš-ekonomalaš dili statistihkkadieđu
oažžun**

30. Soahpamušstáhtat galggale čoaggit jeavddalaččat áigedási dieđu álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid sosioekonomalaš ja skuvlendilis, vai sin sajádat sáhtálii veardiduvvot váldoálbmoga dillái. Agi, sohka beali ja geográfalaš juohkáseami mielde klassifiserejuvvon luohtehahti dieđu oažžun lea dehálaš eaktu áššáigullevaš olbmuid dárbbuid dávisteaddji, dárkilit čuozihuvvon ja suvdilis doaimmaid gárgeheami várás. Dat lea maid earenoamáš dehálaš beaktilis meannudanvugiid ja doaimbajuid plánema várás, vai vealaheapmái ee. barggu ja visttiid gávdnamis sáhttá seahkánuvvot. Álbmotlohkamis ožžojuvvon diehtu ii dábálaččat reahkká dáid meannudanprográmmaid ja doaimbajuid nanu vuodđun.

31. Čokkedettiin dieđu álbmotlaš vehádagaide dilis galggalii čuovvut riikkaidgaskasaš persovdnadieđuid

suddjema norpmaid ⁷ ja gudnejahttit álbmotlaš vehádagaid gullevaččaid vuoigatvuođa ieža mearridit, háliiditgo sii šaddat meannuduvvot vehádahkan gullevažžan. Álohii go lea vejolaš, gažaldatvuloš álbmotlaš vehádaga ovddasteaddjit galggale leat mielde oba diehtočoagginproseassa áigge, ja diehtočoagginvuogit galggale plánejuvvot singuin lagas ovttasbarggus.

b) Servodat- ja ekonomalaš eallimis dáhpáhuvi vealaheami gieldin lágain

32. Ráđđeaddi komitea lea dávjá fuomášán, ahte dihto álbmotlaš vehádagaid bargguhisvuohtaceahkki lea gorálaččat alit, muhtimin sin barggolašvuohtaceahkki lea vuolit ja sii oassálastet oppalaččat unnit bargomárkaniidda go válđoálbmot. Sii sáhttet deaividit juogo njuolgo- dehe eahpenjuolgo vealaheami, sierraárvosašvuođa bargoeallingárganeamis ja dávjá struktuvrralaš áruid (omd. dihto organisašuvnna siste ráđđejeaddji sin ovdáneamis easti lásedáhkki).

33. Gokčevaš lánkaásaheapmi, mii giel dá vealaheami álbmotlaš vehádahkii gullama vuodul ja mii gokčá bargoeallima, visteáššiid, dearvvašvuohtafuolahusa ja sosiáladorvvu priváhta ja almmolaš doaimiid dikšun, lea buot álbmotlaš vehádahkii gullevaš olbmuid servodatlaš

⁷ Gč. omd. Eurohpá rádi oktasašsoahpamuša ovttaskas olbmuid suodjaleamis persovdnadieđuid automáhtalaš dieđuidgiedahallamis (ETS nr 108) ja ministetarkomitea ávžžuhus (97) 18 statistihkalaš ulbmiliidda čoggojuvvon ja giedahallojuvvon persovdnadieđuid suodjaleamis.

ja ekonomalaš oassálastima ovddideaddji politihka ovdagáibádus.

34. Ráđđeaddi komitea leanai dán geažil jeavddalaččat deattuhan, ahte galget áсахuvvot vealaheami vuostálaš lágat dehe dili mielde dat galgá ain gárgehuvvot ja ollašuhthojuvvot dievasmearálaččat, vai sáhttá jávkaduvvot álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid vealaheapmi eandalit bargomárkaniin, visteáššiin ja dearvvašvuohtafuolahusas. Dát dárkkuha maid dan, ahte galgá ribmojuvvot dárbblaš doaimmaide diđolašvuođa lasiheami várás oba servodaga dásis ja visot čanusjoavkkuid, mielde lohkkon, láhkaásahaneiseválddiid, skuvlema várás.

35. Lea maid dehálaš, ahte vealahandáhpáhusain leat geavaheamis áššáigullevaš riektesuodjevuogit. Soahpamušstáhtat galgale lasihit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid diđolašvuođa eksisterejeaddji suodjevugiin nannedtiin sidjiide, ahte dat leat álkit oážžumis.

36. Ráđđeaddi komitea lea dasa lassin dávjá deattuhan dan, ahte rasismmas ja vealaheamis sáhttá leat eahpegorálaš váikkuhus earenoamážit dihto vehádatjoavkku nissoniidda ja nieddaide. Sii sáhttet deaividit mánggagardán vealaheami etnihkalaš duogázeaset ja sohabealiset dihte. Čuozihuvvon doaimmaiguin galggalii danin viggat seahkánit álbmotlaš

vehádagaide gullevaš nissoniidda čuoheci earenoamáš vealaheami hámiide.⁸

**c) Almmolaš bálvalusaid návccat gieđahallat
álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid
sosioekonomalaš dárbbuid**

37. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastima servodat- ja ekonomalaš eallimii váttásnuhttet gaskkohagaid hálldahuslaš árut sihke hálldahusas ja almmolaš bálvalusain ráđđejeaddji hearkivuođa váili, mii eastá dáid olbmuid sierradárbbuid ja sin deaividan váttisvuođaid ipmirdeami. Muhtin dáhpáhussain váttisvuođat šaddet das, ahte gažaldatvuloš hálldahussuorggis eai leat dárbahassii návccat dávistit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid sierradárbbuide. Hálldahussurggiide ja almmolaš bálvalusaide gullet maid oahpahuš- ja sosiálabeali doaibmit, dego bargomárkanbálvalusat, sosiálabálvalusat beali, mat mieđihit sosiálaovdduid, dearvvašvuohta- ja visteeiseválddit, almmolaš johtalus ja suohkanlaš šleatga- ja čáhcelágádusat, faláštallan- ja luomosáigge bálvalusat.

38. Soahpamušstáhtat galget dán dihte riepmat doaibmajuiide almmolaš bálvalusaid ja sosiáladoaimma lágádusaid bargiid skuvlema várás, vai sii basttále nohkka buori vuogi mielde dávistit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid dárbbuide. Sáhtta leat dárbu ordnet sierraskuvlema álbmotlaš

⁸ Gč. omd. nuppi cealkámuša (6.10.2006, logut 50 ja 51), mii guoská Irlánda.

vehádatservošiidda gullelaš olbmuide sihke sierraskuvlema, mii gieđahallá earenoamážit dihto álbmotlaš vehádagaide váikkuheaddji servodatlaš ja ekonomalaš váttisvuodaid. Iešalddes dihto vehádatjoavkkuide gullelaš lea stuorit várra eretduvdásanriiska, ja sin ovttaiduvvan servodat- ja ekonomalaš eallimii gáibida dávjá čuozihuvvon lahkonaavugiid, main váldojuvvojit vuhtii kultuvrralaš ja eará sierradilit ollásit.

39. Almmolaš bálvalusat ja sosiáladorvolágádusat galget dahkkot álbmotlaš vehádagaide dávus álkibut lahkonahttin ja jovssahahttin. Dát sáhttá gáibidit sierralágán aktiivvalaš bálvalusfállandoaimmaid ja bálvalusaid ja lágádusaid vuogáiduhhtima dan sihkkarastima várás, ahte dat devdet álbmotlaš vehádagaide sierradárbbu geavadis liikká beaktilit go dat dávistit váldoálbmoga dárbbuide.

40. Lágádusaid, mat fáallet almmolaš bálvalusaid ja sosiáladorvvu, diehtu ja neavvun galgá leat álkit joksamis ja dárbbalaš osiid mielde oazžumis álbmotlaš vehádagaide gielaiguin.

41. Soahpamušstáhtat galggale dasa lassin ovddidit dan, ahte hálddahussii ja almmolaš bálvalusaide bálkáhuvvojit sihke álbmotlaš ja báikkálaš dásis álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot, dorjojuvvojit sin ovdáneapmi ja dollojuvvojit bálvalusas.

d) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin servodat- ja ekonomalaš eallimii guovlluin, gos ekonomii ja manná manás

42. Álbmotlaš vehádagaide gullevaččat orrot dávjá rádjeguovlluin ja eará guovlluin, mat leat guhkkinn politihkalaš ja ekonomalaš doaimma guovddážiin. Ná daid servodatlaš-ekonomalaš dilli sáhtta leat váddásit go váldoálbmoga guovlluin. Soahpamušstáhtat galggale álgit sierradoaimmaide buoridit ravdaguovlluin ja/dehe ekonomalaččat maŋás manni guovlluin, dego dálanguovllus, sierranan dehe rádjeguovlluin, soađi bilidan dehe jávki industriija guovlluin orru vehádagaide vejolašvuodaid oassálastit servodat- ja ekonomalaš eallimii.⁹

43. Dát sáhtále heivvolaš osiid mielde dahkkot guovttegaskasažžan dehe rájiid rasttildeaddji ovttasbargun. Rájiid rasttildeaddji gávpi ja eará ekonomalaš doaimma sáhtta leat dehálaš álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid ekonomalaš ja servodatlaš gárganeami dagaldat. Soahpamušstáhtat galggale dan dihte sihkkarastit, ahte rájiid rasttildeaddji ovttasbargu ráddjejuvvo dárbbasmeahttun áruin.

44. Soahpamušstáhtat galggale sihkkarastit, ahte maŋás manni ekonomii ja guovlluide, dego maid gávpogiid guovddášslummat, čuozihuvvon ekonomalaš ealáskahttinprográmmat ja guvllolaš gárggiidanprográmmat plánejuvvojit ja ollašuhttojit dađi lági mielde, ahte dat fáallet ovdamuniid maiddái dain guovlluin orruide ja álbmotlaš vehádagaide

⁹ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (1.3.2002, lohku 73), mii guoská Ukraina, ja nubbi cealkámuša (24.2.2005, lohku 160), mii guoská Estteeatnama.¹⁰ Gč. omd. nuppi cealkámuša (1.10.2004, logut 60–62), mii guoská Kroatia.

gullevaččaide, geain lea dárbu. Dán sihkkarastima várás galggalii dahkat dutkamušaid álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid čuohcci gárggiidanprošeavttaid vejolaš váikkuhusaid árvvoštallama várás. Earenoamáš fuomášupmi galggalii giddejuvvot nissoniid ja nuoraid dillái, geat bohtet álbmotlaš vehádagain.

45. Eiseválddit galggale sihkkarmuvvat das, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot leat olles deattuinn mielde pláneme, ollašuhhtime, bearráigeahččame ja árvvoštallame politihka ja prošeavttaid, mat jáhku mielde váikkuhit sin ekonomalaš dillái sihke daid guovlluid dillái, main sii orrot mearkkašahti meari mielde.

46. Konflikttaid manjelaš diliin galggalii giddejuvvot earenoamáš fuomášumi daid álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid sosioekonomalaš dillái, geat leat vealahuvvon álbmotlaš vehádatduogážeaset dihte ja geain lea gildojuvvon beassan bargomárkaniidda. Galgá álgojuvvot sierradoaimmaide ovddit vealaheami čuovvumušaid divvuma várás ja dáid olbmuid servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastima ovddideami várás.¹⁰

e) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid, geat leat heajut sajádagas, oassálastin servodat- ja ekonomalaš eallimii

47. Dihto vehádatjoavkkuide gullelaš olbmot, dego románat, golgolaččat ja álgoálbmogat, deivet dávjá mihá

¹⁰ Gč. omd. nuppi cealkámuša (1.10.2004, logut 60–62), mii guoská Kroatia.

stuorit váttisvuodaid go eará álbmogis leat bargomárkaniidda beassamis, oahpahusa ja skuvlema oažžumis, visteáššiin, dearvvašvuhtafuolahusas ja sosiáladorvvu oažžumis. Sierra guovlluid váttisvuodát leat dávjá oktii giessasan ja nuppiideaset gievruđahttit, ja dat sáhttet doalvut servodatlaš-ekonomalaš oassálastima eretduvdáseami eretbeassameahttun bárggaldahkii. Dáidda joavkkuide gullevaš nissonat leat dávjá earenoamáš miehtásat geafivuhtii ja servodatlaš eretduvdáseapmái.

48. Oassi dáidda joavkkuide gullevaččain leat seailuhan dihto ekonomalaš leađmmaideaset barggadettiineaset árbevirolaš doaimmaideasetguin ja ámmáhiiddisetguin, maid leat nuppe vuoro váttis bajásdoallat nuppastuvvi ekonomii ja ollisvuodas. Soahpamušstáhtat galggale jávkadit dušši áruid dego badjelmearálaš mudden, mii eastá dihto vehádatjoavkkuide mihtilmas ekonomalaš doaimma bargama. Dát ášši galggalii adnot mielas ráhkadettiineaset suorggi ođđa njuolggadusaid.

49. Vai vehádatjoavkkuid, mat leat heajut sajádagas, duodalaš ovttaiduvvan servodatlaš-ekonomalaš eallimii sáhtálii ovddiduvvot, de livččii dárbu ráhkadit ja ollašuhttit gokčevaš guhkit áigegaskka plánaid. Go dákkár strategijjat leat leame, de daid beaktilis ollašuhttimii galggalii giddejuvvot earenoamáš fuomášupmi. Buot doaimma dásiin, earenoamážit báikkálaččat, galget várrejuvvot doarvái resurssat rievttis áigái. Dáid politihkkaprográmmaid ollašuhttin galgá dasa lassin bearráigehččojuvvot fuolalaččat árvoštaldettiin daid váikkuhusaid lagas ovttasbarggus áššáigullevaš

vehádagaid ovddasteddjiiguin, vai dat sáhttet vuogáidahrttojuvvot ja nannejuvvot áiggi mielde. Sierra doibmiid doaibmajuid beaktilis koordineren galggalii leat čoavddabargu.

f) Eatnama ja giddodagaid oamasteapmi servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastima eaktun

50. Áruin, mat laktásit giddodagaid eaiggáduššamii (lei dal gažaldat visttiin, fitnodatgiddodagain dehe eanandoalloeatnamis), sáhtttá leat eahpegorálaš mearis váikkuhus álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid, geaid ekonomalaš buncaraggát ja bargguhisvuohtadilli sáhttet dáikko bakte váttásnuvvat ovddežisge.

51. Sierraárvosaš vejolašvuohta oazžut giddodagaid ja eatnama laktása muhtimin privatiserenproseassaide, mat muhtin dáhpáhusain goreheamet vehádatjoavkkuide, mat leat hávváduvvi sajádagas. Soahpamušstáhtat galggale dán geažil sihkkarastit, ahte privatiseren- ja opmodaga máhcahanproseassat leat ovttaveardásaččat ja vuoiggalaččat, daningo dain lea guhkes áigegaskka váikkuhusat álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastimii ekonomalaš eallimii. Vai álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid dievas ja beaktilis ovttaveardásašvuohta sáhtttá nannejuvvot, de eiseválddit galggale sihkkarastit earenoamážit, ahte privatiserenproseassa lea čadačuovgi ja seammas álggahit bearráigeahččoproseassaid ja áiggi mielde maid árvvoštallat privatiserema váikkuhusaid. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmot galggale dasa lassin

oassálastit beaktilit dáidda bearráigeahččo- ja bearráigeahččoproseassaide.¹¹

52. Giddodatopmodaga oažžuma duodalaš buncaraggát sáhttet maid doalvut vearjokonflivttaide ja das čuovvu báhtareaddjivuhtii. Soahpamušstáhtat galggale sihkkarastit, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid ovddidan giddodatopmodaga gáibádusat giedáhallojuvvojit ja ollašuhttojuvvojit áhpsit, čađačuovgadi ja almmá vealaheami haga.¹²

53. Rihkkumušat, mat gusket eananvuoigatvuodaid dehe eanangeavaheami ráddjehusat, mat čuhcet dihto joavkkuide dego álgoálbmogiidda, geaid ekonomalaš dilli laktása lávga eanageavaheapmái, sáhttet mearkkašahtti ládje unnidit sin oassálastimis servodat- ja ekonomalaš eallimii. Dáid olbmuid árbevirolaččat adnon eatnamii galggalii danin dáhkiduvvot earenoamáš ja beaktilis suodji. Álgoálbmogiid ovddasteaddjit galggale dasa lassin leat lávga mielde buot sin árbevirolaš orrunguovlluid eanangeavahanmearrádusain.

g) Orrunbáike-, giella- ja eará gáibádusat servodat ja ekonomalaš eallimii oassálastima eaktun

54. Muhtin soahpamušstáhtain oassi bargoaddiin dehe ieš stáhta gáibida orrunbáikegáibádusaid dievvama barguiváldima dehe priváhta fitnodatdoaimma bargama

¹¹ Gč. omd. cealkámuša (25.11.2005, lohku 115), mii guoská Kosovo (UNMIK).

¹² Gč. omd. cealkámuša (25.11.2005 lohku 116), mii guoská Kosovo (UNMIK).

eaktun.¹³ Dákkár geavadat sáhttet váikkuhit eahpegorálaš mearis dihto álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuide. Sis sáhtta leat juogo hálddahaslaš dehe eará áruid geažil sierraváttisvuodát orrunbáikkiset registreremis. Orrunbáikegáibádusa buncaraggát sáhttet maid eastit sin buohta vuodđodási sosiála vuoigatvuodaid ollašuvvama, dego dearvvašvuohtafuolahusa dehe bargofápmohálddahasu bálvalusaid dehe vuoigatvuodaid, mat laktásit ealáhagaide. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot, geat čuvvot golgolaš eallinvuogi, deivet áruid servodatta ekonomalaš eallimii oassálastimis go gáibádusat, mat laktásit orrunbáikái, eai heive sin eallinvuohkáseaset.

55. Dihto bargosajiid dehe gálvvuid ja bálvalusaid oažžumii eandalit priváhtasuorggis ásahuvvon ákkahis dehe gorehis giellamáhttogáibádusat sáhttet dasa lassin váttásnuhttit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beassamis bargomárkaniidda ja eastit sin sosiáladorvvuset ollašuvvama.¹⁴ Soahpamušstáhtat galggale dán geažil álgit beaktilis doaibmabijuide earenoamážit dihto álbmotlaš vehádagaide čuoheci, bargomárkaniidda beassama ákkahis ráddjehusaid jávkadeami várás. Diliin, main giellamáhttogáibádusat leat dihto bargosajiid, ovdamearkka dihte almmushálddahasu bargguid oažžuma ákkastallon gáibádus, de galggalii leat giellaskuvlen, vai álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid vealaheapmi sáhtta caggojuvvot. Vuđolaš sosiálaovdamuniid ja dihto

¹³ Gč. omd. nuppi cealkámuša (logut 59, 272 ja 273), mii guoská Ruošša federáhta.

¹⁴ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (22.5.2003, lohku 79), mii guoská Aserbaižana.

almmolaš bálvalusaid oažžun ii oaččule leat sorjavaš ákkahis giella- dehe orrunbáikegáibádusain.

56. Soahpamušstáhtat galggale seammas sihkarastit, ahte orrunbáikeregistrerenproseassat leat álkit oažžunsajis eaige dat vealat – njuolga dehe gaskkalaččat – álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid. Jos dárbbalaš, registrerenveahkki galggalii leat álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oažžunsajis. Eiseválddit galggale maid bearráigeahččat registrerenproseassaid jeavddalaččat.

h) Orrundilit ja oassálastin servodat- ja ekonomalaš eallimii

57. Dihto álbmotlaš vehádagaide gullelaš, earenoamážit románaid ja golgolaččaid dohkketmeahtun orrundilit, masa dávjá laktása maid fysihkalaš/geográfalaš sierraneapmi eará olbmui, váikkuhit mearkkašahtti ládje sin návccaide oassálastit servodat- ja ekonomalaš eallimii ja sáhttet doalvut geafivuoda, sierraneami ja eretduvdáseami čiekŋumii. Dán dávjá vel dahká vearrábun dat, ahte eai leat leame láhkii čállojuvvon mearrádusain, mat dorvvastivčče sin orrunvuoigatvuođaideaset. Sii leat maid hávváduvvit ee. giddodatopmodaga máhchanproseassaid dagahan bággoádjindilálašvuođain.¹⁵

58. Soahpamušstáhtat galget riepmat mearrediđolaš doaimmaide dakkár vealaheaddji geavadiid heaittiheami

¹⁵ Gč. omd. nuppi cealkámuša (24.11.2005 logut 80 ja 82), mii guoská Romania.

várás, mat dolvot dihto álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid sirremii ja eretduvdáseapmái.¹⁶ Earenoamáš fuomášupmi galggalii giddejuvvot álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid olmmošrivttiid ollislaš gudnejahttimii visteáššiin.

59. Stáhtat galget dasa lassin gárgehit gokčevaš sektorguovdasaš politihkkaprográmmaid, maiguin sáhtttá seahkánuvvot dohkketmeahttun orruma ja vuoddoinfrastruktuvrra váiluma buncaraggáide, mat guoskkahit dihto vehádagaide gullevaš olbmuid. Soahpamušstáhtat galggale maid ovddidit sin ovttaveardásaš visteoažžunvuoigatvuodaideaset earenoamážit nu ahte geavahit ovdariekteortnegiid servodaga doarjun visttiid oažžuma várás.

60. Dán dagadettiinaset eiseválddit galggale dáhkidit áššáigullevaš olbmuide doarvái buori oassálastima ja daid guoskkaheaddji, áššáigullevaš sosioekonomalaš dili buoridanprográmmaid mearrádusdahkamii, vai daid olbmuid dárbbut šaddet dárbahassii bures váldojuvvot vuhtii. Dáin prográmmain galggalii leat doarvái ruhtadeapmi. Soahpamušstáhtaide lea liikká dehálaš sihkkarastit, ahte báikkálaš eiseválddit čuvvot eksisterejeaddji vealahanvuostásaš lánkaásaheami visteáššiin, daningo mearrádusat, mat dolvot sirremii, dahkkojuvvojit dávjá báikkálaš dásis.

¹⁶ Gč. omd. nuppi cealkámuša (24.2.2005 logut 52 ja 57), mii guoská Čeahka dásseválldi; nuppi cealkámuša (26.5.2005 lohku 46), mii guoská Slovakia dásseválldi ja nuppi cealkámuša (26.5.2005 logut 67 ja 68), mii guoská Slovenia.

**i) Dearvvašvuohtafuolahus ja oassálastin
servodat- ja ekonomalaš eallimii**

61. Dihto álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmui leat earenoamáš váttisvuođat dearvvašvuohtafuolahusa bálvalusaid oažžumis. Dát dilli lea čuovvumuš sierra dagaldagain, dego vealaheapmi, geafivuohta, geográfalaš sirrejupmi, kulturerohusat dehe giellamáhttoáruit. Dearvvašvuohtadivššu oažžuma váttisvuođat váikkuhit biehtadahkkásit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastimii.

62. Soahpamušstáhtat galggale sihkarastit áššáigullelaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastima sin dearvvašvuohtafuolahusa buncaraggáid čoavdima várás dahkkon doaibmajuid plánemii, ollašuhttimii ja árvoštallamii. Dása lea dárbu, vai dearvvašvuohtafuolahusa bálvalusat basttále beaktileappot dávistit sin sierradárbbuideaset.

63. Dearvvašvuohtafuolahusa bálvalusaid ámmátlaš ja hálddahaslaš bargit galggale oažžut skuvlema álbmotlaš vehádagaide kultuvrras ja gielladuogázis, vai sii basttále dárbahassii bures dávistit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid sierradárbbuide.¹⁷ Álbmotlaš vehádagaide gullelaš dearvvasvuohtagaskkusteddjiid dehe vehkiid bálkáheapmi sáhttá buoridit gulahallama ja veahkehit heivvolaš lahkonaavgugiid válljemis.¹⁸

¹⁷ Gč. maid fuomášumiid bajábealde čuoggás c).

¹⁸ Gč. omd. nuppi cealkámuša (24.2.2005, lohku 55), mii guoská Čeahka dásseválddi ja nuppi cealkámuša (26.5.2005, logut 56 ja 57), mii guoská Slovakia.

64. Earenoamáš fuomášupmi galggalii giddejuvvot dasa, ahte dearvvašvuohtafuolahusvuogádat fállá álbmotlaš vehádagaide gullevaččaide liikká beaktilis bálvalusaid go eará álbmogii.¹⁹ Politihkkaprográmmat, mat ovddidit ovttaveardásaš vejolašvuodaid, eai galggale ráddjejuvvot duššefal dearvvasvuohtafuolahusa oažžumii. Dain galggalii viggat buvttadit alladásat bálvalusaid álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuide dađi lági mielde, ahte daid váikkuhus livččii seamma go earánai álbmogii buvttaduvvon bálvalusain.

2) Kultureallimii oassálastin²⁰

¹⁹ Gč. omd. nuppi cealkámuša (26.5.2005, logut 56 ja 57), mii guoská Slovakia.

²⁰ Gč. maid eará Eurohpá rádi kultuvrralaš mánggahápmásašvuoda ja joavkomeidia čujuhusdeavsttaid, dego:

- *Faro Declaration on the Council of Europe's Strategy for Developing Intercultural Dialogue*, man Eurohpá kulturoktasašsoahpamuša vuolláičállistáhtaid kulturáššiid ministarat dohkkehe Faros 27.–28.10.2005.
- *Declaration on Intercultural Dialogue and Conflict Prevention*, man Eurohpá kulturministarat dohkkehe 22.10.2003.
- Čihččet eurohpalaš mediapolitihka ministtarčoakkán: *Integrašuvdna ja mánggahápmásašvuohta: eurohpalaš media- ja kommunikašuvdnapolitihka ođđa olit.*
- Recommendation No. R (97) 21 Ministtarkomitea joavkomeidiaid ja *utnolašvuoda kultuvrra ovddideami áššegirji ja dan čilgehusmuittuhančáhus.*
- Eurohpá rádi parlamentáralaš dievasčoakkán: Recommendation 1773 (2006): *Jagi 2003 addojuvvon vehádatgielaid geavahusa televišuvdna- ja rádiodoaimmas sihke Eurohpá ráđi standárddaid rávvagat: dárbu nannet ODOO:in dahkkot áigojuvvon ovttasbargu ja synenergijat.*

65. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid kultureallima oassálastima beaktilvuohta lea eanemus soahpamušstáhtain oktavuodas sin almmolaš áššiide ja servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastimii. Rápmaoktasašsoahpamuš suodjala sihke vehádagaide gullevaččaid vuoigatvuoda seailuhit ja gárgehit iežaset kulturárbevieru ja –identitehta ja sin vuoigatvuodaset oassálastit beaktilit váldokultuvrra eallimii ja leat dainna vuorrováikkuhusas utnolašvuoda ja kultuvrraidgaskasaš dialoga vuoigatvuodas. Danin dán logus ovdanbuktojuvvon fuomášumit leat boadus ovttastuvvon 5, 6 ja 15 artihkkaliid analysas.

66. Go eiseválddit plánejit ja ollašuttet kulturpolitihka, mii váikkuha álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuide, de lea dehálaš gullat áššáigullevaš doarvái bures, vai sin dárbbuset šaddet beaktilit devdojuvvot. Álbmotlaš vehádagat galggale maid leat ovddasteddjiideaset bakte áhpsat mielde sidjiide stivrejuvvon kulturálgagiidda dárkkuhuvvon almmolaš doarjaga juohkinproseassain. Jos dákkár doarjaga kanalisieremii leat leame sierra orgánat, de álbmotlaš vehádagaide gullevaččat galggale leat dasa lassin dárbahassii bures ovddastuvvon ja oasálažžan áššáigullevaš mearrádusdahkamis.²¹

- Eurohpá rádi parlamentáralaš dievasčoakkán: Recommendation 1277 (1995) *áššegirji, mii guoská sisafárrejeddjiid, etnihkalaš vehádagaide ja media.*

²¹ Gč. omd. nuppi cealkámuša (5.10.2006, logut 60 ja 69), mii guoská Norgga.

67. Bidggiidanmeannudemiin sáhtta leat dehálaš mearkašupmi duddjodettiin eavttuid álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis kultureallimii oassálastimii. Earenoamážit kulturaautonomiijaortnegat, maid ulbmilin lea ee. delegeret doaibmaválddi álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid kultur- ja skuvlenáššiin, sáhttet lasihit vehádagaid kultureallimii oassálastima.²²

68. Go analyserejuvvo vehádagaid oassálastin kultureallimii, de lea dasa lassin dehálaš árvvoštallat sin oasálašvuoda joavkodiedihangaskaomiin. Lea dehálaš, ahte vehádagain lea vejolašvuhta vuodđudit ja geavahit iežaset diedihangaskaomiid. Lea goitge liikká dehálaš, ahte váldomediát leat sin oazžunsajisteaset ja ahte sii oidnojit dain, vai sii bastet ovdanbuktit iežaset oainnuid oba servodaga beroštahti áššiin.

²² Gč. maid vulobealde loguid 133-137, mat gusket autonomiijaortnegiid.

3) Oassálastin almmolaš eallimii

69. Guorahaladettiin dan, oassálastetgo álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot beaktilit almmolaš áššiide, ráđdeaddi komitea lea čilgen sin oktasaš mearrádusdahkamii oassálastima. Dás ii leat dušše dutkojuvvon sin ovddastus ja oassálastin sierra mekanismaide, muhto earenoamáš fuomášupmi lea giddejuvvon dasa, man beaktilit sin váikkuhus čuohcá mearrádusdahkanproseassaide. Soahpamušstáhtaid sierralágán mearrádusdahkanortnegat galggale váldit vuhtii servodaga čoakkádus ja dat galggale speadjalastit servodaga máŋggahápmásašvuođa.

70. Beaktilis oassálastin doallá sisttis viiddes vejolaš oassálastinhámiid girjju, dego diehtolonohallama, dialoga, eahpevirggálaš ja formála gullan ja oassálastin mearrádusdahkamii. Oassálastin sáhtá sihkarastojuvvot sierra kanálaid geavaheami mielde gullanmeannudemiid rájes gitta sierra parlamentáralaš ordnejumiide. Sierrafuomášupmi galggalii giddejuvvot álbmotlaš vehádagaide gullelaš nissoniid ja dievdduid ovttaveardásaš oassálastimii.

71. Mii mekanismaid dasto välljejuvvoge, álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuide galggale dáhkiduvvot duodalaš vejolašvuodát váikkuhit mearrádusdahkamii, man bohtosat galggale dárbahassii speadjalastit sin dárbbuideaset. Ráđdeaddi komitea oainnu mielde dušše gullan ii iešalddes leat doarvái beaktilis oassálastimin adnon vuohki.

72. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin ja ovddastus luohttámušorgánain, almmushálddahusas, riektelágadusas ja láhkabearráigeahču eiseválddiid olis lea mávssolaš muhto ii vel doarvái beaktilis oassálastima eaktu. Dat, leatgo sii fárus sierradášát luohttámušorgánain, sorjá eanas válgalágaid meroštallan vuodđolágalaš árbevieruin ja dáhkádusain. Válgaortnega válljemat ja hámit váikkuhit dájvja njuolga vehádagaide mearrádusdakhama oassálastima beaktilvuhtii. Válgaortnegiid guovtti váldotiippa (eanetlohko- ja gorálaš válgavuohki) vejolašvuodaid lassin sáhttet adnojuvvot sierra-mekanismmat dego várrejuvvon ovddasteaddjibáikkii, giddodagat, mearreeanetlogut, guovttegeardán jienastus dehe vetoriekti. Dasa lassin vehádaga oassálastin almmolaš áššiide sáhtta nannejuvvot kulturautonomiija-ortnegiiguin.

73. Stáhtaválldi earenoamáš ráhkadusat, mat vuojulduvvet vehádatáššiide, veahkehit sihkkarastit dan, ahte vehádagaide dárbbut leat geažos áigge stáhta politihkas. Vehádatáššit eai galggale goitge báhcit dušše daidda spesialiseren stáhtaválldi orgánaide áššin. Politihkalaš doaibmit galget váldit vuhtii buot doaimmain vehádagaide oaidninvuogi oktasaš politihka oassin buot dásiin ja buot meannudanmuttuin.

74. Joavkomeadiat galggale mitalit oba servodahkii vehádagaide áššiin utnolašvuoda ja kultuvrraidgaskasaš dialoga ovddideami várás.

**a) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid
oassálastin láhkaásahanprosessii**

i. Politihkalaš bellodagat

75. Juohke álbmotlaš vehádatolbmo vuoigatvuodas ráfilundosaš čoahkkaneapmái ja searvanfriddjavuhtii mearriduvvo rápmaoktasašsoahpamuša čihččet (7) artihkkalis, goas dárkkuhuvvo ee. vuoigatvuoda cegget politihkalaš bellodagaid ja/dehe organisašuvnnaid. Politihkalaš bellodagaid vuodđudeapmi etnihkalaš dehe oskkoldatlaš ákkaiguin gielti láhkaásaheapmi sáhttá doalvut dán vuoigatvuoda ákkahis ráddjehusaide. Buot ráddjehusat galgale dán dáhpáhusas leat riikkaidgaskasaš lága ja Eurohpá olmmošriektesoahpamušaid prinsihpaid mielde.²³

76. Álbmotlaš vehádagaid organisašuvnnaid ja politihkalaš bellodagaid registreremii sáhttet heivehuvvot dihto eavttut. Dákkár ráddjehusat galget goitge plánejuvvot dađi lági mielde, ahte dat eai ráddje badjelmeare dehe gorehis meari mielde álbmotlaš

²³ Eurohpá olmmošriektesoahpamuša (Oktasašsoahpamuš olmmošrivttiid ja vuodđofriddjavuodaid suddjema várás, ECHR) 11 artihkal, mii dáhkida vuoigatvuoda ráfilundosaš čoahkkanan- ja searvanfriddjavuhtii ja mearrida, ahte dáid vuoigatvuodaid geavaheapmái oazžu ásahtit eará go ráddjehusaid, mat leat mearriduvvon lágas ja mat leat vealtameahttumat demokráhtalaš servodagas álbmotlaš dehe oktasaš dorvvolašvuoda geažil, eahpeortnega dehe rihkolašvuoda caggama várás, dearvvašvuoda dehe morála suddjema várás, dehe eará olbmuid vuoigatvuodaid ja friddjavuodaid dorvvasteami várás.

vehádagaide gullevaš olbmuid vejolašvuodaid vuodđudit dakkár organisašuvnnaid ja dakko bakte ráddjet sin vejolašvuodaideaset oassálastit politihkalaš eallimii ja mearrádusdahkanprosessii. Dát guoská ee. registrerema lohkomearre- ja geográfalaš eavttuid.²⁴

77. Soahpamušstáhtat galggale sihkkarastit, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid ovddasteaddji dehe gokči bellodagain leat doarvái buorit vejolašvuoda válgakampanjeremii. Dát sáhtta dárkkuhit vehádatgielalaš válgareklámaid viiddideami. Eiseválddit galggale maid árvvoštallat vehádatgielaid atnuvejolašvuodaid fállama válgakampanjeremii dárkkuhuvvon almmolaš bálvalusa televišuvdna- ja rádiosáddagiin sihke válgalihpuin ja eará válgamateriálain guovlluin, gos orrot árbevirolaččat mearkkašahtti mearri álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmot.²⁵

78. Sihke váldoálbmoga ja álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid politihkalaš bellodagat sáhttet mearkkašahtti ládje váikkuhit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid almmolaš áššiid oassálastimii. Váldorávdnjebellodagaid siskkáldas demokráhtalaš válgavevttomasaid válljenproseassat leat mearkkašahtti dehálaččat álbmotlaš vehádagaide gullevaččaid oassálastima sihkkarastimis. Vehádagaid ovddasteddjiid

²⁴ Gč. omd. nuppi cealkámuša (9.12.2004, logut 74-77), mii guoská Moldova; nuppi cealkámuša (11.5.2006 lohku 261), mii guoská Ruošša federáhta ja vuosttaš cealkámuša (27.5.2004 logut 61–63), mii guoská Bulgaria.

²⁵ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (14.9.2001, logut 55 ja 56), mii guoská Estteeatnama.

mieldeorrun váldorávdnjebellodagain ii goitge vealttakeahtá mávsse vehádagaide beroštumiid beaktillis ovddasteami.

79. Riikkain, gos leat váikkuhanválddálaš vehádatbellodagat, lea dehálaš sihkkarastit, ahte eará vehádatbellodagain dehe politihkalaš organisašuvnnain, geat háliidit ovddastit seamma álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beroštumiid, lea maid dilálašvuohta bargat nu.

ii. Válgortnegiid plánen álbmotlaš, guvllolaš ja báikkálaš dásis

80. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastin válgaproseassaide lea hui dehálaš, vai vehádagat bastet iktit oainnuideaset, go sidjiide dehálaš lálkaásahandoaimbajut ja oktasaš politihkka lea plánejuvvome.

81. Muittedettiin dan, ahte soahpamušstáhtat mearridit iežaset válgavuogádagaineaset iežaset iešmearridanvuoigatvuodaset vuodul, ráđdeaddi komitea lea deattuhan dan, ahte lea dehálaš dahkat vejolažžan vehádagaide áššid beassama oktasaš áššelisttuide. Dása sáhtá beassat juogo vehádatovddasteddjiid mieldeorrumiin luohttámušorgánain ja/dehe nu ahte sin fuolat váldojuvvojit dáid orgánaide áššelisttuide.

82. Ráđdeaddi komitea lea cealkán, ahte go válgalágain lea šielbmájietnameari mearráduš, dan vejolaš biehtadahkes váikkuhus álbmotlaš vehádagaide válgaprosessii oassálastimii galgá váldojuvvot vuhtii

áššáigullevaččat.²⁶ Spiehkastagat jietnašielbmágáibádu-
sain leat čájehuvvon leat ávkkálaš vuohkin lasihit
álbmotlaš vehádagaide oassálastima luohttámušorgánaide
bargui.

83. Vuodđolágalaš dáhkádusat, mat gusket álbmotlaš
vehádagaide gullelaš olbmuid ovddastusa
luohttámušorgánain, gánnáha ovttastahttit lánkaásaheami
beaktilis beaktilis ollašuhttimii sihke govtolaš áiggis
dahkkojuvvon eará doaimmaide.²⁷ Ráđdeaddi komitea
atná mávssolažžan, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš
olbmot oassálastet dákkár lánkaásaheami
ráhkadanmuddui dehe sii gullojuvvojit dan olis ja ahte sii
leat fárus dan ollašuhttima bearráigeahčus.

84. Soahpamušstáhtat movttiidahttojuvvojit nannet
álbmotlaš vehádagaide gullelašaid, mielde lohkkon
olbmuid, geat leat heajut sajádagas, oassálastima
báikkálaš válggain válljejuvvon váljaolbmuid orgánaide.
Ráđdeaddi komitea lea deattuhan dán goris, ahte
galggalii giddejuvvo áššáigullelaš fuomášumi dasa, mot
dihto orrunbáikegáibádušat sáhttet váikkuhit
biehtadahkkásit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid
báikkálaš válggaid oassálastimii.²⁸

²⁶ Gč. omd. nuppi cealkámuša (11.5.2005, lohku 262), mii guoská
Ruošša federáhta, ja vuosttaš cealkámuša (27.11.2003 lohku 102),
mii guoská Serbia ja Montenegro.

²⁷ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (9.12.2004 lohku 48), mii guoská
Ungara.

²⁸ Gč. omd. nuppi cealkámuša (6.10.2006 lohku 104), mii guoská
Irlánda.

85. Vai sáhtálii ovddiduvvot nissoniid ja dievdduid dássebealat ovddastus luohttámušorgánain, de sáhttet ráhkaduvvot dán ovddideami válgamearrádušat, mat sáhttet váikkuhit miehtemielalaččat álbmotlaš vehádagaide álbmotlaš vehádagaide gullevaš nissoniid oassálastimii oktasaš áššiide.

86. Mat beare ortnegat välljejuvvojitge, de dábálaččat gánnáha čuovvut daid gaskkohagaid dan sihkkarastima várás, ahte dat speadjalastet dárbahassii bures servodaga gárganeami ja álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid dárbbuid.

87. Dáhpáhusain, main álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid ovddastanvejolašvuodát luohttámušorgánain leat geavadis ráddjejuvvon, galget suokkarduvvot molssaevttolaš kanálat, dego vehádatovddastusa ovddideaddji sierraortnegat, sin oassálastima lasiheami várás.²⁹

iii. Hálddahaslaš ja válgabiirejuogut

88. Nuppástusat válgabiirriin sáhttet váikkuhit viggamušaide dáhkidit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuide beaktilis oassálastima oktasaš áššiide, dego válggain välljejuvvon luohttámušorgánaide. Árvvoštaladettiin ođastusaid, maid boađusin leat válgabiirenuppástusat, soahpamušstáhtat galggale

²⁹ Gč. nuppi cealkámuša (9.12.2004 lohku 154), mii guoská Dánmárkku.

sihkkarastit, ahte dat eai heajut álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid vejolašvuodaide šaddat välljejuvvot.³⁰

89. Árvvoštaladettiin ođastusaid, maid ulbmilin lea rievdadit hálddahaslaš rájiid, eiseválddit galggale gullat álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ja fuolalaččat guorahallat dáid ođastusaid vejolaš váikkuhusa sin oktasaš áššiid oassálastimii.³¹

90. Juohke dáhpáhusas soahpamušstáhtat eai galggale dohkkehit doaibmabijuid, maid ulbmilin lea unnidit álbmotlaš vehádagaide orrunguovlluid álbmoga gorálaš meari dehe ráddjet rápmaoktasašsoahpamuša vuodul suodjaluvvon vuoigatvuodaid.³² Dáin guovlluin bargguid hálddahaslaš ođastusat galggale nuppe gežiid lasihit vehádatoassálastima vejolašvuodaid eará áššiid lassin.

iv. Várrejuvvon ovddasteaddjibáikkiid vuogádat

91. Ortneгат, main álbmotlaš vehádagaide ovddasteddjiin leat várrejuvvon ja/dehe juhkkobjuvvon ovddasteaddjibáikkid, leat mánggain dáhpáhusain čájehan leat ávkkálaš vuohkin lasihit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid gullelaš olbmuid oassálastima mearrádusdahkamii. Leibe várrejuvvon ovddasteaddjibáikkiin jearaldat das, ahte dat juhkkobjuvvojit mángga álbmotlaš vehádaga gaskka dehe

³⁰ Gč. omd. nuppi cealkámuša (26.5.2005 lohku 115), mii guoská Slovakia dásseválldi ja vuosttaš cealkámuša (1.3.2002 lohku 69), mii guoská Ukraina.

³¹ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (27.5.2004 lohku 103), mii guoská “ovddeš Jugoslavia dásseválldi Makedonia”.

³² Gč. rápmaoktasašsoahpamuša 16 artihkkala.

das, ahte dat leat nammaduvvon dihto jovkui, dát vuogádat lea okta vugiin, main álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuide sáhtá sihkkarastojuvvot ovddastus luohttámušorgánain.

92. Juhkkojuvvon ovddasteaddjibáikkiid vuogádat lea earenoamáš heivvolaš lohkomearis mielde unna vehádagažiid dárbbuid dáfus. Vai dásullasaš vuogádat váikkuhivččii mearkkašahtti ládje buohkaid juhkkojuvvon báikki dehe juhkkojuvvon báikkiid bakte ovddastanvuloš álbmotlaš vehádagaid oassálastimii, lea dehálaš, ahte gažaldatvuloš vehádagat šihttet oktasaš strategiijas ja dain oktasaš ulbmiliin, madda viggojuvvo gažaldatvuloš válggas háhpohallojuvvon ovddasteaddjibáikki bakte. Juhkkojuvvon ovddasteaddjibáikkiide välljejuvvon ovddasteaddjit galgale atnit ávvira das, ahte sii ovddastit buot álbmotlaš vehádagaid áššiid válgabiiirreseat. Sierra álbmotlaš vehádagain bohtán ovddasteddjiid molsun sáhtá veahkehit hábmet ovddasteaddjibáikki buohkaid oktasaš báikin.

93. Vai ovddasteaddjibáikki dáhkidan ortnet duodaid veahkehivččii beaktilis oassálastimii, lea dehálaš, ahte välljejuvvon vehádatovddasteaddjit leat áhpsat mielde mearrádusdahkanproseassas. Sis galgá dasa lassin leat duodalaš vejolašvuodát váikkuhit luohttámušorgána dahkan mearrádusaide, maddái daidda, mat eai njuolga guoskka álbmotlaš vehádagaid. Dán dihte lea dehálaš, ahte sis lea hupman- ja jienastanvuoigatvuohta

áššáigullelaš luohhtámušorgánas ja ahte sii eai leat duššefal dárkojeaddji rollas.³³

94. Ráddeaddi komitea goitge geahččá, ahte dát ortnegat eai oktonassii automáhtalaččat doalvvo dasa, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot oaččule eakti ja áššálaš mearrádusdahkama váikkuhanválddi.³⁴

v. Parlamentáralaš geavat

95. Jos soahpamušstáhtain leat earenoamáš vehádatáššiide vuojuđuvi parlamentáralaš váljagottit, de dat leat mángii veahkehan buktit álbmotlaš vehádagaide fuolaid ovdan mearrádusdahkanproseassain. Vejolašvuohta geavahit vehádatgiela dáin váljagottiin lea čájehan leat hui beaktilin. Ii galggale goitge guođdit mearkkaškeahtá dan, ahte beaktilis oassálastin earáidge vehádatuodjeáššiid giedáhalli parlamentáralaš váljagottiid bargui lea dehálaš. Ovttasbargu, mii dahkko bellodatrájiid rastá parlamentáralaš komiteain, nanne njunušviggamušaid váldit vehádatáššiid vuhtii buot politihkalaš prográmmain.

96. Vai dáid váljagottiid bargu livččii ábas, lea mávssolaš giddet áššáigullelaš fuomášumi daid addin ávžžehusaide, earenoamážit go leat ráhkaduvvome dehe rievdadeame álbmotlaš vehádagaide lánkaásaheami. Váljagottit galggale dasa lassin leat geažos áigge leat

³³ Gč. vuosttaš cealkámuša (6.4.2001, lohku 41), mii guoská Kyprosa.

³⁴ Gč. omd. cealkámuša (25.11.2006, lohku 110), mii guoská Kosovo (UNMIK).

ságastallanoktavuodas áššáigullelaš eiseválddiiguin ja vehádatorganisašuvnnaiguin.

vi. Vetoriekti

97. Muhtin soahpamušstáhtain álbmotlaš vehádagaidda ovddasteaddji parlameantta lahtuin leat sidjiide njuolga váikkuheaddji vetotiiipasas riekti, mii guoská láhkahápmosiid. Dát mekanisma, mii sáhtta leat árvvolaš reaidu dihto diliin, lea váldojuvvon atnui muhtin soahpamušstáhtain, vai vehádatovddasteddjiin livččii riekti dohkkehit dehe hilgut láhkaásaheami áššiin, mat gusket sidjiide njuolga.

98. Ráđdeaddi komitea lea goitge cealkán, ahte vetorivttiide sáhtta dábálaččat doarjalit dušše dakkár lágaid buhta, mat gusket *duššefal* álbmotlaš vehádagaidda vuoigatvuodaid ja sajádaga.³⁵ Ná dat ii soaitte leat dárbahassii buorre ovddastusa dáhkádus áššiin, mat eai guoskka sin njuolga dehe oktonassii.

99. Lea maid ballojuvvon, ahte dákkár veto-dehe kvasivetoriekti sáhtta dihto áššiin ja sierradiliin doalvut stáhta institušuvnnaid doaimma bisáneapmái.³⁶ Dáin dáhpáhusain sáhttet ohccojuvvot eará ja/dehe lassivuogit, maiguin álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot ožžot jienaset gullot láhkaásahanproseassain vetorievtti sajese dehe dan dievasmahttin.

³⁵ Gč. vuosttaš cealkámuša (12.9.2002 lohku 71), mii guoská Slovenia.

³⁶ Gč. vuosttaš cealkámuša (27.5.2004 logut 100 ja 101), mii guoská Bosnia ja Hercegovina.

vii. Riikkavulošvuohtagáibádusat

100. Riikkavulošvuohta lea dehálaš dagaldat, mii sáhtta stuorrát váikkuhit vehádagaide oassálastima almmolaš áššiide. Muosáhus lea čájehan, ahte riikkavulošvuohtagáibádusat sáhttet eastit beaktilis oassálastima dihto almmolaš áššiid surggiin. Geahčadettiinis rápmaoktasašsoahpamuša persovnnalaš heivehandási, ráđdeaddi komitea mánggain dáhpáhusain gáibidii soahpamušstáhtaid oahppan oaidninvuogis dan, ahte dat lea dávvgas ja ii vealat.³⁷ Ráđdeaddi komitea lea dasa lassin geažos áigge deattuhan dan, ahte rápmaoktasašsoahpamuša heiveheapmi álbmotlaš vehádagaide gullelaš ii-riikkavuložiidda sáhtta nannet utnolašvuođa, kultuvrraidgaskasaš dialoga ja ovttasbargu vuoiŋŋa.

101. Vaikko leanai vuoiggalaš muhtin muddui ráddjet daid olbmuid jienastan- ja válgavuoigatvuođa, geain ii leat riikkavulošvuohta, de dát ráddjehusat eai galggale heivehuvvot viidábut go lea dárbbášlaš. Riikkavulošvuohtagáibádus sáhtta heivehuvvot parlameantaválggain, muhto soahpamušstáhtat movttiidahttojuvvojit addit álbmotlaš vehádagaide gullelaš ii-riikkavuložiidda vejolašvuođa jienastit ja leahkit evttohassan báikkálašválggain ja kulturaautonomiijaid hálldahusorgánaid válggain.³⁸ Riikkavulošvuohta ii galggale leat álbmotlaš vehádagaide

³⁷ Gč. maid dán oppalaškommeantta čuvvosa rápmaoktasašsoahpamuša 3. artihkkala fuomášumiid.

³⁸ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (14.9.2001, lohku 55), mii guoská estteatnama.

gullelaš ámmátlihtuide ja eará álbmotservodagaid organisašuvnnaide searvama gáibádussan. Dát lea earenoamáš dehálaš dain soahpamušstáhtain, main riikkavulošvuohtapolitiikka lea nuppástusdilis.

viii. Giellamáhttogáibádusat

102. Parlameanta- ja báikkálašváltgaid evttohasain gáibiduvvon giellamáhttogáibádusat eai čuovo rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkkala. Dat váikkuhit biehtadahkkásit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastimii almmolaš áššiide.³⁹

b) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin sierra stáhta orgánaide

103. Álbmotlaš vehádagaide guoskelaš stáhtalaš sierraorgánaide vuodđudeapmi álbmotlaš, guvllolaš dehe báikkálaš eiseválddiid ollái sáhtá lasihit vehádagaide oassálastima almmolaš áššiide. Jos dákkár orgánat eai leat vuodđuduvvon, soahpamušstáhtat movttiidahttojit daid vuodđudit dehe unnimusat meroštallat vehádatáššiid oktavuohačuoggáid almmolaš bálvalusaid siste.

104. Sierraorgánat eai galgga buhttet muhto dievasmahttit álbmotlaš vehádagaide gullanmekanismmaid. Daid beaktilvuohta sorjá hui olu das, mot dat leat koordinerejuvvon gullanráhkadusaiguin ja man muddui dat dievasmahttet daid. Bargiid, geat bohtet álbmotlaš vehádagain ja/dehe geat máhttet vehádatgiela, bálkáheapmi ja doallan daid sierraorgánaide bálvalusas sáhtá veahkehit daid beaktilis doibmii.

³⁹ Gč. vuosttaš cealkámuša (lohku 55), mii guoská Estteeatnama.

105. Stáhta sierraorgánat eai galgga buhttet aitosáš stáhta institušuvnnaid vehádatáššiin bargan barggu. Dáid ráhkadusaid váldobargun lea álggahit ja koordineret vehádatsuodjaleami almmushálddahusa politiikkalaš doaimmaid. Dat oidnojuvvojit dan dihte dehálaš kommunikašuvdnakanálan stáhtahálddahusa ja vehádagaide gaskkas. Lea dehálaš, ahte áššáigullelaš stáhtahálddahusa institušuvnnaid dihtet álbmotlaš vehádahkii gullelaš olbmuid dárbbuin ja ahte vehádatáššit váldojuvvojit vuhtii buot doaimmas eará almmushálddahusa bálvalusaid aitosáš barggu oassin.⁴⁰

c) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin gullanmekanismmaid bakte

i. Gullanmekanismmaid duddjon

106. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid gullan lea hui dehálaš riikkain, main eai leat matge ortnegiid, mat dagale vejolažžan álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastima parlameantta dehe eará válggain válljejuvvon luohttámušorgánaid bargui. Gullan ii goitge okto leat doarvái álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid *beaktilis* mekanisma, mii dáhkida oassálastima.

107. Lea dehálaš sihkkarastit, ahte gullanstruktuvrrain lea čielgasit meroštallojuvvon juridikkalaš sajádat, ja ahte vehádagaide gullelaš olbmuid gullangeatnegasvuohta lea čállojuvvon láchkii ja ahte sin oassálastin mearrádusdahkanproseassaide lea njuolggaduslaš ja

⁴⁰ Gč. omd. nuppi cealkámuša (12.5.2006, lohku 122), mii guoská Armenia.

luonddus dáfus bissovaš. Dát ráhkadusat sáhttet doaimmat mángga sierra málliid mielde,⁴¹ muhto álohii lea dehálaš sihkkarastit, ahte seđđosat, mat daid gusket, leat doarvái bienasta bitnii dárkkit beaktilis ja ovttalágán gullama dáhkideami várás.

108. Eiseválddit sáhttet maid lágídit sierra álbmotlaš vehádagaid oktasašgullamiid ja/dehe álggahit njuolggodialoga ovttaskas álbmotlaš vehádagaid ovddasteddjiiguin. Vuohččan namuhuvvon lea dehálaš vuohki oktasaš áššiid gieđahallamis ja dat lea heivvolaš nannet sierra álbmotlaš vehádagaid gaskavuoda dialoga go fas nubbi vuohki heive ovdamearkka dihte dušše dihto álbmotlaš vehádaga áššiid gieđahallamii. Ráddeaddi komitea lea cealkán, ahte dihto dáhpáhusain álbmotlaš vehádagaid dáhkkeorganisašuvnnaid gullan ii reahkká ovttaskas álbmotlaš vehádagaid fuolaid vuhtii váldima várás.

ii. Gullanmekanismmaid ovddasteami joksán

109. Áššáigullelaš fuomášupmi galggalii giddejuvvot gullanmekanismmaid ‘vealatkeahtesvuhtii’ ja ‘representatiivavuhtii’. Dát máksá ee. dan, ahte sierra beliid ovddasteaddji orgánain vehádaga ovddasteddjiid ja virgeolbmuid gorri ii oaččo leat dakkár, ahte mañit dominere barggu. Buohkaid, maid lohkomearálaččat unnit álbmotlaš vehádagat galget leat ovddastuvvon.⁴²

⁴¹ Gč. maid vehádagaid gullanmekanismmaid DH-MIN-giehtagirji (www.coe.int/minorities).

⁴² Gč. omd. nubbi cealkámuša (6.10.2006, lohku 112), mii guoská Irlánda.

110. Gullanráhkadusa representatiivavuohta sorjá maid vehádatorganisašuvnnain ja daid nammadanmeannudemiin. Go vuodđuduvvojit ovttaskas álbmotlaš vehádagaid sierra gullanmekanismmaid, de galgá dasa lassin adnot ávvir dákkár joavkku mángga-hápmásašvuodas.⁴³

111. Gullanráhkadusa jáhkehahttivuoda dáfus lea mávssolaš, ahte daid nammadanmeannudeamit leat čađačuovgit ja dat leat plánejuvvon nu ahte leat gullan álbmotlaš vehádagaid. Soahpamušstáhtat ávžžuhuvvojit geahčadit jeavddalaš áigegaskkaid dan sihkkarastima várás, ahte ág. orgánat eai vealat ollenge ja ovddastit eakti vuogi mielde ja viidát álbmotlaš vehádagaid olis ráđđejeaddji oainnuid. Lea dehálaš sihkkarmuvvat das, ahte maiddái vehádagaide gullelaš nissonat leat mielde gullanráhkadusain.

112. Gullan ii galggale ráddjejuvvot dušše daid álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid áššiide, geat orrot árbevirolaččat vehádagaid orrun guovlluin dehe gos sii orrot mearkkašahtti mearri. Dát máksá maid dan, ahte áššelistu ii galggale speadjalastit dušše lohkomeriidis mielde stuorit vehádagaid fuolaid.

iii. Gullanmekanismatiippat

113. Vaikko *ad hoc* –tiipasaš gullan sáhttá leat ávkkálaš dihto gažaldagaide seahkáneamis, nu soahpamušstáhtat ávžžuhuvvojit duddjot jeavddalaš gullanmekanismmaid

⁴³ Gč. omd. nuppi cealkámuša (1.3.2006 lohku 152), mii guoská Duiskka.

ja –ráhkadusaid, vai stáhtaválldi ja vehádatovddasteddjiid gaskasaš dialogas šattalii stádis.⁴⁴

114. Dialoga, mii gevvojuvvo álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuiguin, ii galggale caggat eret ovttáigásaš ovttaskas áššedovdiid gullama, jos dat lea áššáigullelaš. Rádddeaddi komitea lea cealkán dihto dáhpáhusain, ahte áššedovdiid bijus ávkkuha gullanmeannudeami.

115. Álbmotlaš ráhkadusaid lassin guvllolaš ja báikkálaš gullanmekanismmat leat dihto dáhpáhusain čájehan iežaset ávkkálaš lassikanálan álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid mearrádusdahkanprosessii oassálastimii, eandalit dain fápmudussurggiin, maidda mearrádusdahkanváldi lea biđggiidahtton. Dáin dáhpáhusain lea dehálaš, ahte báikkálaš- ja guovloeiseválddit váldet dáid gullanráhkadusaid jeavddalaččat mielde mearrádusdahkanproseassaidasaset, go gažaldat lea vehádatáššiin.⁴⁵

iv. Gullanráhkadusa rolla ja doaibma

116. Lea mávssolaš, ahte gullanráhkadusa juridihkalaš stáhtus, rolla, geatnegasvuodát, lahttuvuohta ja institušuvnnalaš sajádat meroštallojuvvo čielgasit. Dát guoská gullama viidodaga, ráhkadusaid, daid lahtuid nammadeami njuolggadusaid ja barganvugiid. Lea dehálaš sihkkarastit, ahte gullanráhkadusain leat riekteidentiteahtta, daningo dan váilun sáhtttá heajudit

⁴⁴ Gč. omd. nuppi cealkámuša (2.3.2006, logut 148-151), mii guoská Suoma.

⁴⁵ Gč. omd. nuppi cealkámuša (24.2.2005 logut 171 ja 172), mii guoská Čeahka dásseválddi.

daid beaktivilvuoda ja návcca deavdit barggus beaktilit. Gullanráhkadusaid barganvuogit galggale leat čađačuovgit ja meannudanvuogit čielgasit meroštallojuvvon. Gullanráhkadusaid barggu almmolašvuolta galggalii ovddiduvvot čađačuovgivuoda lasiheami várás.

117. Soahpamušstáhtat ávžžuhuvvojit riepmat doaibmabijuide, vai álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot šattale diehtit ahte gullanráhkadusat leat leame, daid barggus ja doaibmamis. Dasa lassin lea dehálaš, ahte daid orgánaid čoakkámat dollojuvvojit dávjá ja jeavddalaččat.⁴⁶

118. Gullanráhkadusat galget áššáigullelaččat konsulteret odđa lánkaásaheami ráhkadanproseassa áigge, maiddái vehádagaide njuolga dehe gaskkalaččat váikkuheaddji vuodđolágalaš ođastusaid olis. Soahpamušstáhtat galggale maid gullat álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ja áššáigullelaš gullanráhkadusaid, go lea gažaldat geatnegasvuodain, mat čuvvot riikkaidgaskasaš soahpamušain ja maiddái sin beroštahti raporterengeatnegasvuodain.

119. Resurssat galggale várrejuvovot nohkka beaktilis doaimma doarjuma várás.⁴⁷

⁴⁶ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (1.3.2002, lohku 72), mii guoská Ukrainaa ja vuosttaš cealkámuš (22.5.2003 logut 73 ja 74), mat gusket Aserbaižana.

⁴⁷ Gč. maid vuollelit loguin 137 ja 138 fuomášumiid.

d) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ovddastus ja oassálastin almmushálddahusa, riektelágádusa ja ollašuhttineiseválddiid bargui

120. Almmushálddahus galggalii vejolašvuodaid mielde speadjalastit servodaga mánggahápmásašvuoda. Dás čuovvu, ahte soahpamušstáhtat ávžžuhuvvojit oheat vugiid ovddidit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid váldima almmolaš sektora bálvalussii, mielde lohkkon riektelágádus ja lágalašvuoda bearráigeahču eiseválddit. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin almmushálddahussii sáhtá maid veahkehit mañnel vehádagaid dárbbuide dávisteamis.⁴⁸

121. Okta vuohki viggat dán mihttomearrái lea duddjot juridihkalaš vuodu dasa, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid rekryteren almmushálddahusa bálvalussii ovddiduvvo. Lea dehálaš, ahte dáid dáhkádušaid bálddas leat maid dárbahassii ollašuhttiindoaimmat.

122. Seamma ládje lea maid dehálaš ovddidit álbmotlaš vehádagaide olbmuid oassálastima riektelágádusa ja láhkageavahaneiseválddiid bargui. Dán guskkolaš doaimbajut galggale ollašuhthtojuvvot seammas dáhkidettiin riektelágádusa dievas iehčanasvuolta ja beaktilis doaimba.⁴⁹

⁴⁸ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (30.11.2001 logut 96–99), mii guoská Britannia.

⁴⁹ Gč. omd. nuppi cealkámuša (1.10.2004 logut 154–159), mii guoská Kroatia.

123. Gánnáha garvit doaimbajibuid, maid ulbmilin lea olahit sierra joavkkuid ovddastusa gággadis matemáhtalaš ovtaveardásašvuoda, mas dávjá čuovvu virggiid ja doaimmaid dárbbameahtun lassáneapmi. Dákkár doaimmat sáhttet bidjat vára vuollái stáhta ráhkadusa beaktilis doaimma ja sáhttet doalvut sierra servodatlaš ráhkadusaid hápmahuvvamii.

124. Románat ja golgolaččat, álgoálbmogiidda gullevaččat ja lohkomearálaččat unna álbmotlaš vehádagažat leat dávjá earenoamáš badjelmeare unnán ovddastuvvon almmushálddahusa bargosajiin, ja eiseválddit galgetnai giddet dása earenoamáš fuomášumi. Sin barggaheapmi almmushálddahusa bálvalussii sáhttá veahkehit dasa, ahte dáin vehádagain ožžojuvvon govva buorrána ja diehtu sin birra lassána servodagas oppalaččat, mii bealistis duođalági mielde lasiha sin oassálastima buot dásiin.

125. Čuozihuvvon doaimbajibut sáhttet váldojuvvot atnui, vai sáhttá seahkánuvvot dihto, maid eanemus eretduvdásan álbmotlaš vehádagaide čuozihan sierraárvosaš barguiváldingeavadiidda. Dát dárkkuha dan, ahte buot bargiin galgá leat dárbahassii buorre skuvlejupmi ja dohkálašvuolta, vai sii sáhttet bargat barguset áhpsit.⁵⁰

126. Almmushálddahusa bargiin gáibiduvvon stáhtalaš gielaid máhttogáibáduš ii oaččule mannat badjel dási, mii lea dárbbalaš gažaldatvuloš doaimma dehe bálvalusa dikšuma várás. Gáibádušat, mat áššeheamit ráddjejit

⁵⁰ Gč. maid vuollelis loguid 36 ja 37 fuomášumiid.

álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid barggu oažžuma vejolašvuodaid almmushálddaha bálvalusas, eai leat rápmaoktasašsoahpamuša norpmad mielde.⁵¹ Álbmotlaš vehádagaide gullelaš bargoohciide dehe bargiide galggalii dárbbu mielde addojuvvot čuozihuvvon doarjja virggálaš giela oahppamii.

127. Vai sáhtálii árvoštallojuvvot rekryterema, ovddidandoaimmaid ja eará seammasullasaš geavadiid váikkuhusa vehádagaid oassálastimis almmolaš bálvalusaide, de lea evttohis dehálaš, ahte anus leat gokčevaš dieđut ja statistihkat. Dat leat vealtameahtumat fuomášuvvon váilliid divvuma várás plánet dárbaheaddiid buriid lánkaásahuslaš ja politihkalaš doaibmabijuid. Diehtu, mii guoská álbmotlaš vehádagaid dili, galggalii čoggojuvvot nu ahte riikkaidgaskasaš diehtosuodjenorpmat⁵² čuvvojuvvojit ja gudnejahtujuvvo álbmotlaš vehádagaid gullelaš olbmuid vuoigatvuohta friddja válljet háliiditgo sii šaddat meannuduvvot dakkárin. Namuhuvvon álbmotlaš vehádaga ovddasteaddjit galggale leat mielde oba diehtočoagginproseassa áigge, ja diehtočoagginvuogit galggale plánejuvvot lagas ovttasbarggus singuin.

128. Fuomášupmi galggalii giddejuvvot maid dasa, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot livčče

⁵¹ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (22.5.2003, lohku 79), mii guoská Aserbaižana.

⁵² Gč. Eurohpá rádi oktasašsoahpamuša ovttaskas olbmuid suodjaleamis persovdnadieđuid automáhtalaš diehtogiedahallamis (ETS 108) ja ministtarkomitea ávžžuhusa 97 (18) statistihkalaš ulbmiliidda čoggojuvvon ja giedahallojuvvon persovdnadieđuid suodjaleamis.

ollašuhttindásis. Beaktilis oassálastin sáhtta ovddiduvvot mángga ládje, dego nu ahte válđojuvvojit atnui vehádatovddasteddjiide várrejuvvon báikkit ollašuhttima ráhpa buot bániin. Doaibmabijut, mat cagget álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beassama almmolaš doaimmaide, sáhttet leat vealaheaddjit.⁵³

**e) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid
oassálastin guovlodási stáhtahálddahusa ráhkadusaid
bakte**

129. Stáhtahálddahusa guovlodási ráhkadusat sáhttet leat dehálaččat daid dárbbalaš gáibádusaid duddjomis, maiguin álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot sáhttet beaktilit oassálastit mearrádusdahkamii. Dát guoská earenoamážit guovlluid, main lea deahtta orrun.

130. Vai sáhtta sihkarmuvvat das, ahte biđggiidan- ja váldejuohkoproseassain lea geavadis miehtemielalaš váikkuhus dasa, mot álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot oassálastet oktasaš áššiide, lea hui dehálaš meroštallat čielgasit guovlodási ja guovddášhálddahusa áššáigullelaš fápmudus. Eahpečielggasvuolta dán goris sáhtta unnidit álbmotlaš vehádagaide gullelaš oassálastima ja leat árrun dasa, ahte vehádagat oáččule almmolaš ruđaid doaimmaset ruhtadeapmái. Lea maid dehálaš várret báikkálaš eiseválddiide áššáigullelaš resurssaid, vai dat bastet dikšut bargguset áhpsat.⁵⁴

⁵³ Gč. omd. vuosttaš cealkámuša (27.5.2004, lohku 98), mii guoská Bosnia ja Hercegovina.

⁵⁴ Gč. maid vuollelis loguid 138 ja 139 fuomášumiid.

131. Suokkardaladettiin stáhtahálddahusa guovlodásiid ođasnuhttima, lea dehálaš analyseret dárkket dan, mot ođasnuhttindoaimmat vejolaččat váikkuhit álbmotlaš vehádagaid suodjaleapmái. Soahpamušstáhtat movttiidahttojuvvojit dás oheat vugiid buktit guvllolaš institušuvnnat ja vehádagaid ovddasteaddjit mielde ođasnuhttinproseassaide. Earenoamážit galggalii giddejuvot fuomášupmi daidda biehtadahkes váikkuhusaide, mat dain doaimmain vejolaččat leat álbmotlaš vehádagaid suodjaleapmái, earenoamážit dan dáfus, mot vehádagat besset mielde mearrádusdahkanproseassaide ja ožžot geavahusaset ekonomalaš resurssaid.⁵⁵

132. Fuolakeahtta soahpamušstáhtaid válljen guovloráhkadusain, guovddášhálddahus galggalii leat boahttevuodasge čatnasan deavdit riikkaidgaskasaš geatnegasvuodain ja álbmotlaš juridihkalaš rámain čuovvu almmolaš geatnegasvuohta dáhkidit álbmotlaš vehádaga oassálastin servodaga sierra surggiide. Dán goris soahpamušstáhtat movttiidahttojuvvojit sihkkarastit, ahte guovlodási eiseválddit devdet rápmasoahpamušas čuovvu geatnegasvuodaideaset. Dát gáibida dávjá sierra diđolašvuoda lasiheami báikkálaš- ja guovlodásis.

f) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastin autonomiijaortnegiidda

⁵⁵ Gč. omd. cealkámuša (25.11.2006, lohku 113), mii guoská Kosovo (UNMIK).

133. Rápmaoktasašsoahpamušas eai leat mearrádusat, mat gusket álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid vuoigatvuoda autonomiijai, lei dal gažaldat guvllolaš dehe kultuvrralaš autonomiijas. Das fuolakeahhtá ráđdeaddi komitea lea dutkan guvllolaš ja kulturaautonomiijaortnegiid váikkuhusaid álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastimii dain soahpamušstáhtain, gos dákkár ortnegat leat.

134. Ráđdeaddi komitea celkkii, ahte dain soahpamušstáhtain, main leat guvllolaš autonomiijaortnegat dihto historjjálaš, politihkalaš ja eará diliid čuovvumuššan, dat sáhttet ovddidit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid áhpsit oassálastima sierra eallinsurggiin.

135. Ráđdeaddi komitea kommenterii kulturaautonomiijaortnegiid viidábut daid soahpamušstáhtaid buohta, main dat leat. Dát kulturaautonomiijaortnegat gusket dihto álbmotlaš vehádaga lahtuid kollektiivvalaččat guovllus fuolakeahhtá. Daid ulbmilin lea ee. delegeret álbmotlaš vehádatorganisašuvnnaide vehádatkultur-, giella-, ja skuvlensurggiid dehálaš doaimbaválddi ja dađi lági mielde veahkehit vehádatkultuvrraid seailuma ja gárganeami.

136. Jos soahpamušstáhtain leat dákkár kulturaautonomiijaortnegat, de daid vuodđolágalaš ja eará lánkaásahušlaš mearrádusat galggale čielgasit sierranastit autonomiijaortnega luonddu ja viidodaga sihke autonomiijaorgánaid fápmudus. Dasa lassin daid juridihkalaš sajádat, gaskavuodát eará stáhta

institušuvnnaide sihke dárkkuhuvvon autonomiijaortnega ruhtadeapmi galggalii čilgejuvot áššáigullevaž láhkaásaheamis. Lea dehálaš, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmot leat fárus ja ahte sin oainnut váldojuvvojit áššáigullevažat vuhtii, go autonomiijaortnegiid láhkaásaheapmi válmmaštallojuvvo dehe rievdaduvvo.

137. Go autonomalaš orgánaid váлгаortnegat plánejuvvojit, de gažaldatvuloš álbmotlaš vehádaga ovddasteddjiin galggalii leat guovddáš rolla. Iešmearridanortnegiid váлгаortnegat galget leat suddjejuvvon vejolaš boasttugeavahas.⁵⁶

<p>g) Vehádatbargui čujuhuvvon ekonomalaš resurssaid oážžun</p>
--

138. Lea mávssolaš, ahte vehádatsuodjaleami olis bargi orgánain leat geavahusasteaset ruđat bargguideaset ollašuhhtima várás. Dát dárkkuha gullanmekanismmaide, kulturaautonomiijaortnegiidda sihke buot eará dásiin vehádatáššiid giedahalli stáhtaválldi ráhkadusaide čujuhuvvo ruhtadeapmi.

139. Daidda čujuhuvvon ruđat galggale leat gorálaččat gažaldatvuloš orgánaid ovddasvástadusaide. Vehádatautonomiijaráhkadusaide addit áigojuvvon ruhtadeapmi ja bušeahttaortnegat galggale ráhkaduvvot nu, ahte dat eai bija vára vuollái dáid orgánaid

⁵⁶ Gč. vuosttaš cealkámuša (22.9.2000, lohku 52), mii guoská Uņgara.

doaimmalaš autonomiija.⁵⁷ Gullanráhkadusaide galget maid dorvvastuvvot dárbahassii olmmoš- ja ruđalaš resurssat daid beaktilis doaimma doarjuma várás. Resurssat dárbbahuvvojit maid dasa, ahte dat sáhtále áhpsat gulahallat iežaset refereansajoavkkuin ja bearráigeahččat ja árvvoštallat iežaset guoskevaš lágaid ja politihka ollašuhttima.

h) Diehtujuohkingaskaoamit álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmuid beaktilis almmolaš áššiide váikkuheami gáldun

140. Mávssolaš lea, ahte olbmot ožžot dárbahassii dieđu álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmuid dehálaš áššiin, mat galggale leat váldorávdnjemediá odđasiid muitaleami oassin. Lea dehálaš, ahte sihke váldomediá ja vehádagaide iežaset diehtujuohkingaskaoamit leat guovddáš sajádagas dán proseassas, eai dušše dieđu gaskkusteaddjin muhto maid utnolašvuoda ovddideaddjin.⁵⁸ Seamma galgá garvit vehádatáššiid badjelmeare politihkalažžan šaddama joavkomediáid bakte. Joavdodieđihangaskaoamit, earenoamážit elektrovnnalaš mediát, sáhtte maid álkidahttit álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmuiiguin ollašuhtton gullanproseassaid.

141. Álbmotlaš vehádagaide gullevaž olbmuid oassálastin almmolaš televišuvdna- ja rádiofitnodagaide hálddahusráđiide, rehketoalldárkkistan- ja eará dieđihangaskaomiid orgánaide lea mávssolaš dan

⁵⁷ Gč. omd. nuppi cealkámuša (9.12.2004, logut 116–119), mii guoská Uņgara.

⁵⁸ Gč. maid vuollelis loguid 68 ja 74 fuomášumiid.

sihkkarastima várás, ahte álbmotlaš vehádagain ožžojuvvo dárbblaš ja áššáigullelaš dieđu. Priváhtasektoris vehádatgielalaš dehe vehádagain guoskelaš sáddendoibmii addojuvvon gealddáhagat sáhttet veahkehit dasa, ahte dieđihangaskaomiin leat eanet álbmotlaš vehádagain gullelaš olbmot.

**i) Álbmotlaš vehádagain gullelaš olbmuid
oassálastin rápmaoktasašsoahpamuša
bearráigeheččui**

142. Dássedettolaš ja buorrešlájat bohtosa joksama várás lea eavttuhis dehálaš, ahte álbmotlaš vehádagain gullelaš olbmot oassálastet rápmaoktasašsoahpamuša bearráigeahččoproressii. Ráhkadettiinaset čielggademiid dehe eará vehádatgažaldagain riikkaidgaskasaš soahpamušaid gáibidan čálalaš diehtunaddimiid soahpamušstáhtat galggale doahhtalit rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkkala prinsihpaid ja gullat álbmotlaš vehádagain gullelaš olbmuid. Dán ja eará áššeoktavuođain lea dehálaš, ahte gullanráhkadusat ja vástideaddji ságastallanguoimmit eai adnojuvvo áidna ságastallanbeallin muhto soahpamušstáhtaid eiseválddit váldet gullanprosessii mielde maid eará doibmiid, earenoamážit vehádat- ja/dehe álbmotserviid. Ráđdeaddi komitea atná miehtemielalažžan čielggademiide sihke ráđdeaddi komitea cealkámušaide addojuvvon kommeanttaide sisa váldon kommeanttaid, mat leat bohtán vehádagain álbmotservodagas.

143. Ráđdeaddi komitea atná maiddái álbmotservodaga doibmiid ráhkadan molssaeaktoraporttaid miehtemielalažžan. Dat fáallet dávjá divrras lassidieđu.

Dat leat maid čujuhus álbmotservodaga doibmiid hálus leat mielde dialogas, mii vuodđuduvvá konstruktiivá, riikkaidgaskasaš olmmošriektenorpmaide.

144. Mávssolaš lea, ahte gullanproseassa čadačuovgivohta sihkkarastojuvvo ja ahte soahpamušstáhtat bidjet ráđdeaddi komitea oba cealkámušdeavstta ja Eurohpá ráđi ministtarkomitea mearrádusaid álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ja álbmoga dihtui nu jodánit ja viidát go vejolaš. Eiseválddit galgale sihkkarastit, ahte dát ja maddái eará bearráigeahččoáššegirjijt, dego soahpamušstáhta čielggadeapmi, lea oažžunsajis báikkálaš gielaiguin dađi lági mielde, ahte vehádagat sáhttet váldit oasi prosessii nu ahte eai vealahuvvo.

145. Ráđdeaddi komitea lea movttiidahttán soahpamušstáhtaid vuodđudit bissovaš gullanortnega, mii addá vehádatovddasteddjiide vejolašvuoda ságastallat fuolaineaset rápmaoktasašsoahpamuša bearráigeahččo-jorrošiid gaskkas omd. čuovvunsemináraid dehe eará ortnegiid hámis. Dákkár dialoga lea hui dehálaš sierrabuncaraggáid dávisteami várás ja maddái rápmaoktasašsoahpamuša ollašuttima luohttámuša nannema várás. Dat duddjo utnolašvuoda ja dialoga vuoinja, mii dahká vejolažžan dan, ahte sierralágánvuolta lea juohkáseami sajis juohke servodaga riggodaga gáldu ja dahkki.

Oassi IV Jurddabohtosat

146. Dát oppalaškommeanta lea boadus ráđdeaddi komitea viggamušain čavget iežas rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkkala ja dan guoskkaheaddji artihkkaliid dulkomiiddis rápmaoktasašsoahpamuša ollašuhttimis mielde orruide. Loahpa loahpas dan ulbmilin lea ovddidit álbmotlaš vehádagaide gullelaš oassálastima sierra eallinsurggiin, buoridit rápmaoktasašsoahpamuša prinsihpaid ollašuvvama ja veahkehit eiseválddiid hukset eanet ovttaiduvvan ja buorebut doaimbi servodaga.

147. Oppalaškommeanta vuodđuduvvá njuolga ja eahpenjuolga ráđdeaddi komitea riikaguovdasaš bargui ja dat fállá mearrádusdahkkiide, almmolaš válddi virgeolbmuide, álbmotserviide, universitehttadutkiide ja earáide earenoamážit vehádahkan doaimbi čanusjoavkkuide analysa dain vejolašvuodain, maiguin dat sáhttet dahkat áššáigullelaš ja dihtui vuodđudeaddji válljemiid vehádagaid oassálastima ovddidan lágaid ja politihka ráhkadettiinaset. Eiseválddit ja álbmotlaš vehádagat galget soahpat válljemiin, mat dahkkojuvvojit, vai dat sáhtále leat gierdavaččat. Dehálaš maid lea, ahte váldoálbmoga oainnut sihke servodaga sierra joavkkuidgaskasaš goriid luondu váldojuvvo dain vuhtii.

148. Čielggas lea, ahte sierra álbmotlaš vehádagaide ja soahpamušstáhtaid sierralágán diliide sáhttet heivehuvvot iešguđetlágán čovdosat. Ráđdeaddi komitea lea atnán muhtin soahpamušstáhtain ollašuhtton doaimbajuid nohkka buorin rápmaoktasašsoahpamuša 15 artihkkala

ollašuhttimin diliin, mat ráđđejit. Dehálaš lea goitge muitit, ahte ovtta soahpamušstáhtas beaktilis oassálastimii doalvu doaibmabijus ii vealttakeahttá leat seamma váikkuhus nuppi oktavuodas. Dán geažil soahpamušstáhtat galget árvvoštallat iežaset riikasis dili čuovggas daid doaibmabijuid heivvolašvuoda ja beaktilvuoda, mat leat nuppe dáfus lasihan álbmotlaš vehádagaid oassálastima. Ráđđeaddi komitea ulbmil lea leamaš dán oppalaškommeanttas čuovggahit muosáhusaid, main sáhtta dahkat mávssolaš jurddabohtosiid, mat ávkkuhit buot soahpamušstáhtaid.

149. Dat, ahte soahpamušstáhtaid doaimmat sáhttet adnojuvvot dihto diliin ja bearráigeahččoproseassa dihto muttus duhtadahttin, ii mávsse dan, ahte dat boahteáigge leat nohkka sihkkarastit rápmaoktasašsoahpamuša norpmaid dievvama. Dát oppalaškommeanta viggá danin maid veahkehit soahpamušstáhtaid duddjot gáibádusaid, main dat bastet suvdilis vuogi mielde deavdit rápmaoktasašsoahpamuša mearrádusaid maid boahteáigge ja váldit badjelasas guhkit áigge oaidninvuogi vehádatsuodjaleapmái ja iežaset miela miel servodagas ráđđejeaddji gaskavuodaide.

150. Sihke vehádagaid ja válđoálbmogiid dilli rievdá geažos áigge ja ođđa áššit šaddet dehe čuožžilit áiggi mielde. Muhtin dán oppalaškommeanttas namuhuvvon áššit, earenoamážit servodat- ja ekonomalaš eallimii oassálastima dahkkit, eai leat vel vuodu ráje dutkojuvvon dehe analyserejuvvon. Dan ii leat bargan ráđđeaddi komitea riikaguovdasaš barggustis, muhto eai maid eará vehádatvuoigatvuodaide suodjaleamis mielde orru doaibmit. Lassifuomášupmi galgá giddejuvvot

mánjggaide, earenoamážit ekonomalaš, servodatlaš ja kultuvrralaš eallimii oassálastima áššiide. Lassidutkamušáššin lea ee. dat, mot birasbuncaraggát váikkuhit olbmuid, geat leat buot eanemus hávváduvvi sajádagas, oassálastimii dehe dat, mot álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot ožžot kredihhta- ja bánkobálvalusaid.

151. Ráđđeaddi komitea ferte váldit muhtin áššiid odđasit árvvoštallama vuollásažžan čuovvovaš bearráigeahččorrosiinnis, go lea ožžojuvvon guhkit áigge geahččanguovlu dákkár dagaldagaid váikkuhusaid oassálastimii. Dego láidehusas juo daddjojuvvui, dát áššegirji lea dárkkuhuvvon ealli reaidun, mii galggalii gárgehuvvot rápmaoktasašsoahpamuša bearráigeahču ovdáneami mielde.

Čuovus:

**Rápmaoktasašsoahpamuša eará artihkkaliid
mearkkašupmi 15 artihkkala dulkoma dáfus**

3 artihkal⁵⁹

152. Rápmaoktasašsoahpamuša 3 artihkkalis mearriduvvo, ahte juohke álbmotlaš vehádahkii gullelaš olbmos lea riekti friddja válljet giedahallojuvvogo son dákkárin vai ii. Rápmaoktasašsoahpamuša persovdnaguovdasaš heivehansuorggi biirii gullan lea dehálaš soahpamuša vehádatrivttiid návddašeami dáfus, mielde lohkkon riekti beaktilis oassálastimii buot eallinsurggiin. Geahčadettiinis rápmaoktasašsoahpamuša persovdnaguovdasaš heivehansuorggi ráđdeaddi komitea lea duojážassii ávžžuhan, ahte soahpamušstáhtat garvvále gokčame geange dahkuákkaiguin dehe ákkaheamit rápmasoahpamuša suodjaleami olggobeallái ja válljet dan sadjái ‘inklusiivvalaš’ dehege vealatkeahesvuoda lahkonanvuogi. Mánjggain dáhpáhusain dat lea ávžžuhan soahpamušstáhtaid árvoštallat ođđasit ja geahččat ovdasis rápmaoktasašsoahpamuša persovdnaguovdasaš heivehansuorggi viiddideami, go dilít leat áiggi mielde rievdan.

⁵⁹ 3(1) Juohke álbmotlaš vehádahkii gullelaš olbmos lea vuoigatvuotta friddja válljet giedahallojuvvogo son dakkárin vai ii, iige dán válljemis dehe dasa gullelaš vuoigatvuodaid geavaheamis oáččo čuovvut mihkkege áruid.

3(2) Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot sáhttet okto seamma ládje go ovttas earáiguin geavahit dán rápmaoktasašsoahpamuššii gullelaš prinsihpain boahtti vuoigatvuodaid ja návddašit dain boahtti friddjavuodain.

6 artihkal⁶⁰

153. Rápmaoktasašsoahpamuša 6(1) artihkal ávžžuha soahpamušstáhtaid ‘roahkasmahttit utnolašvuoda vuoigŋa ja kultuvrraidgaskasaš dialoga’ ja ovddidit ‘gaskavuoda gudnejahttima ja ipmárdusa’ guovllusteaset orru olbmuid gaskkas. Dego ovdalis lea celkojuvvon,⁶¹ álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastin sierra eallinsurggiide lea dehálaš kultuvrraidgaskasaš dialoga ovddideami reaidu.

154. Seammas álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastima ábasvuotta sorjá das, ráđdego servodagas gaskavuoda gudnejahttima, utnolašvuoda ja dohkkeami vuoigŋa. Danin lea mávssolaš, ahte soahpamušstáhtat ripmet doaibmabijuide movttiidahttit sierra oassebeliid váldoálbmoga ja vehádagaid sihke sierra vehádagaid gaskavuoda ja almmolaččabut visot guovllusteaset orru olbmuid gaskkas ollašuhttot áigojuvvon dialogii. Dán olis ráđdeaddi komitea lea dávjá deattuhan integrašuvdnapolitiikka mearkkašumi sihke

⁶⁰ 6(1) Soahpamušbealit roahkasmahttet utnolašvuoda vuoigŋa ja kultuvrraidgaskasaš dialoga sihke ripmet beaktilis doaibmabijuide ovddidit gaskavuoda gudnejahttima, ipmárdusa ja ovttasbarggu earenoamážit skuvlema, kultuvrra ja kommunikašuvnna suorggis visot guovllusteaset orru olbmuid gaskkas fuolakeahtta sin etnihkalaš, kultuvrralaš, gielalaš dehe oskkoldatlaš identiteahttasteaset.

6(2) Soahpamušbealit čatnasit ollašuhttit heivvolaš doaibmabijuid dakkár olbmuid suodjaleami várás, geat sáhttet šaddat vealaheami, bahámielatvuoda dehe veahkaválddi dehe daid uhki čuožáhahkan etnihkalaš, kultuvrralaš, gielalaš dehe oskkoldatlaš identiteahttaset geažil.

⁶¹ Gč. lohku 21.

ovttaveardásaš vejolašvuodaid ovddideaddjin ja servodaga gealdagasvuodaid caggin.

155. Ráđdeaddi komitea lea dávjá deattuhan dan mearkkašumi, mii álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastimis lea mearrádusdahkamii áššiin, mat laktásit vehádatkultuvrraid didolašvuoda lasiheapmái oba servodagas. Dát gokčá oahpahusa ja skuvlema, earenoamážit go mearriduvvo álbmotlaš vehádagaid materiála sisa váldimis oahppomateriálaide, joavkomeidiaid ja kulturpolitihka plánema ja ollašuhttima.

7 artihkal⁶²

156. Soahpamušstáhtat gáibiduvvojit dáhkidit, ahte rápmaoktasášsoahpamuša 7 artihkkala mielde juohke álbmotlaš vehádahkii gullelaš olbmo vuoigatvuohta ráfilunddot čoahkkananfriddjavuhtii gudnejahttojuvvo ja searvanfriddjavuhtii gudnejahttojuvvo. Dát doallá sisttis vuoigatvuođa cegget vehádatserviid ja politihkalaš bellodagaid, mat leat dehálaš oassálastinhámit. Soahpamušstáhtat galggale biehttalit seahkáneamis ákka haga dán vuoigatvuođa buvttadeapmái ja duddjot diliid, main vehádatorganisašuvnnat ja –bellodagat sáhttet oažžut vuoigatvuođalaš identiteahta ja geavahit dan sihke doaima friddja. Vuoigatvuohta čoahkkananfriddjavuhtii ja searvanfriddjavuhtii lea gáibáduš 15 artihkkala

⁶² Soahpamušbealit dáhkidit, ahte juohke álbmotlaš vehádahkii gullelaš olbmo vuoigatvuohta ráfilunddot čoahkkananfriddjavuhtii, searvanfriddjavuhtii, sátnefriddjavuhtii sihke jurdda- ja oamedovdo- ja oskkoldatfriddjavuhtii gudnejahttojuvvo.

mearrádusaid miel návddašeapmái, vaikko dát ii iešalddes vel lea doarvái dáhkidit beaktilis oassálastima.

9 artihkal⁶³

157. 9(1) artihkal suddje álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid vuoigatvuođa vuostáiváldit ja viiddidit dieđuid ja jurdagiid vehádatgielain ja ná oassálastit almmolaš ságastallamiidda ja almmolaš áššiide oppalaččat, earenoamážit kommunikašuvdnagaskaomiid bakte. Dasa lassin 9(1) artihkal gáibida, ahte soahpamušstáhtat sihkkarastet, ahte álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot. Rápmaoktasašsoahpamuša 9(4) artihkkala vuodul eiseválddit geatnegahttot riepmat doarvái viiddes doaimbajuiide álkidahttit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid vejolašvuođa geavahit kommunikašuvdnagaskaomiid.

158. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid media geavaheapmái ja mediai oassálastimii laktásit mánggat olit: sis galggalii leat vejolašvuohta joavkomediaid atnui geahččin ja guldaleaddjin, daid eaiggádin ja vehádagaide ovddasteaddjin váldomediain.

159. Álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid doarvái buorit vejolašvuođat, mat laktásit mediai, váikkuhit mearkkašahtti ládje sin beaktilis oassálastimii servodat- ja earenoamážit kultureallimii. Dat veahkeha lasihit oba servodaga dieđuid vehádagaide kultuvrrain ja

⁶³ 9(4) Soahpamušbealit ripmet riektivuogádagaideaset olis dárbbalaš doaimbajuiide álkidahttit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beassama geavahit gulahallanreaidduid sihke ovddidit utnolašvuođa ja udnnot kultuvrralaš mánggaárvosašvuođa.

identitehtas. Álbmotlaš vehádagaid vejolašvuohta vuodđudit ja geavahit iežaset joavkodiedihangaska-omiideaset lea dasa lassin iešalddes beaktilis eandalit almmolaš áššiid ja kultureallima oassálastinhápmi. Dás sáhtttá čuovvut álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuide maid njuolga dehe gaskkalaš servodatlaš ja ekonomalaš ávkkiid.

10 artihkal⁶⁴

160. Riekti geavahit friddja vehádatgiela njálmmálaččat ja čálalaččat, priváhta ja almmolaččat sihke hálddahuseiseválddiiguin earániid divššodettiin lea mearkkašahtti álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastima lasiheaddji ášši. Dát lea earenoamáš mávssolaš daid álbmotlaš vehádagaid buohta, geat orrot guovlluin, gos orrot árbevirolaččat dehe mearkkašahtti mearri daidda vehádagaide gullelaš.⁶⁵ Ovdamearkka dihte rekryterenpolitihkka, mii oidá vehádatgiela máhtolaš virgeolbmuid, lea miehtemielalaš vuohki

⁶⁴ 10(2) Guovlluin, gos orrot árbevirolaččat dehe mearkkašahtti mearri álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot, soahpamušbealit vigget vejolašvuodaid mielde sihkkarastit diliid, main vehádatgiella sáhtálii geavahuvvot sin ja hálddahuseiseválddiid gaskavuoda goriin, jos sii dan gáibidit ja dákkár gáibáduš dávista duodalaš dárbut.

⁶⁴ 10(1) Soahpamušbealit čatnasit dovddastit, ahte juohke álbmotlaš vehádahkii gullelaš olbmot lea vuoigatvuohta friddja ja almmá olggobeale seahkáneami haga geavahit vehádatgielaset priváhta ja almmolaččat, njálmmálaččat ja čálalaččat.

⁶⁵ 10(2) Guovlluin, gos orrot árbevirolaččat dehe mearkkašahtti mearri álbmotlaš vehádagaise gullelaš olbmot, soahpamušbealit vigget vejolašvuodaid mielde sihkkarastit diliid, main vehádatgielat sáhtále geavahuvvot sin ja hálddahuseiseválddiid gaskavuoda goriin, jos sii daid gáibidit ja dákkár gáibáduš dávista duodalaš dárbut.

ovddidit ja nannet vehádagaide almmushálddahussii oassálastima. Seamma ládje vehádatgiela geavahanvejolašvuohta áššiid divššodettiin hálddahusvirgeolbmuiguin sáhtta beavttálmahttit álbmotlaš vehádagaide gullevaččaid gulahallat virgeolbmuiguin. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid vejolašvuohta geavahit vehádatgielaid báikkálaš luohttámušorgánain sáhtta dahkat vejolažžan vehádagaide gullevaččaid beaktilit oassálastima mearrádusdahkamii. Čavges giellamáhttogáibádusat baicca sáhttet duođalaččat váttásnuhttit álbmotlaš vehádagaide oassálastima dihto eallinsurggiin, earenoamážit servodat- ja ekonomalaš eallimis, eandalit servodat- ja ekonomalaš eallimis ja válgameannudemiin. Virggálaš giela máhttima mearkkašumi ii goitge galggale hejošit, daningo dat maid ovddida álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastima.⁶⁶

Artihkal 12, 13 ja 14

161. Rápmaoktasašsoahpamuša artihkkalat 12, 13 ja 14 dollet sisttis viiddes joavkku njuolggadusaid, mat gusket oahpahusa ja skuvlema, ja mat leat gokčevaččat analyserejuvvon jagi 2006 dohkkehuvvon ráđdeaddi komitea oppalaškommeanttas, mii guoská skuvlema.⁶⁷

162. 12(1) artihkkalis soahpamušstáhtat gáibiduvvojit riepmat doaibmabijuide álbmotlaš vehádagaide ja váldoálbmoga kultuvrra, giela, historjjá ja oskkoldaga

⁶⁶ Gč. vuollelis 14 artihkkala fuomášumiid.

⁶⁷ Gč. álbmotlaš vehádagaide suodjaleami rápmaoktasašsoahpamuša ráđdeaddi komitea oppalaškommeantta 2.3.2006.

dieđu gáhttema várás. Ovttas 6(1) artihkkaliin ⁶⁸ 12 artihkal nappo meroštallá soahpamušstáhta ulbmilin ovddidit gaskavuoda ipmárdusa ja kultuvrra vuoinŋa, mii lea álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid beaktilis oassálastima eaktu. Dán ulmilla joksán gáibida, ahte áššáigullelaš oahpahus- ja eará materiála lea oažžunsajis ja oahpaheaddjit leat dohkálaččat skuvlejuvvo ja dan ahte stuđeanta- ja oahpaheaddjilonohallan ovddiduvvo dego artihkkalis 12(2) deattuhuvvo. Ráđdeaddi komitea lea maid dávjá ávžžuhan dán artihkkala oktavuodas, ahte eiseválddit dagale vejolažžan álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid oassálastima earenoamážit skuvlenlágaid válmmaštallamii, mii guoská sin iežaset sihke skuvlenpolitihka ja –prográmmaid bearráigečču ja árvvoštallamii.

163. Rápmaoktasašsoahpamuša 12(3) artihkal lea hui mearkkašahti artihkkala 15 analysa dáfus, daningo das soahpamušstáhta gáibiduvvojit ovddidit álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuid ovttalágán vejolašvuodaid oažžut skuvlema buot dásiin, maiddái ámmátlaš ja rávesolbmuid skuvlema.

164. 14 artihkkala čuoggát (1) ja (2) ⁶⁹ nuppe dágus dáhkida álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmuide

⁶⁸ Gč. ovddabealde lohku 152.

⁶⁹ 14(1) Soahpamušbealit čatnasit dovddastit, ahte juohke álbmotlaš vehádatolbmoss lea riekti oahppat vehádatgielas.

14(2) Jos guovlluin, gos orrot árbevirolaččat dehe mearkkašahti mearri álbmotlaš vehádagaide gullelaš olbmot, lea doarvái jearru, de soahpamušbealit vigget vejolašvuodaid mielde ja oahppovuogádagaideaset rámaid siste sihkkarastit, ahte dáidda

voigatvuoda oahppat iežaset vehádatgiela sihke gáibidit, ahte soahpamušstáhtat galggale dihto diliin viggat dáhkidit doarvái buriid vejolašvuodaid oažžut vehádatgiela dehe vehádatgielain addojuvvon oahpahusa. Dát lea dehálaš sin identitehtaset ja kultuvrraset seailluha- ja gárgehanvuohki, dego maid 5 artihkkalis gáibiduvvo.⁷⁰ Nuppe dáfus 14(3) artihkkalis dárkkálnuhttojuvvo, ahte dát galggalii ollašuthttojuvvot dađi lági mielde, ahte dat ii váikku biehtadahkkásit virggálaš giela oahppamii. Álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid leage vealtameahtun máhttit virggálaš giela, vai sii sáhtále leat mielde sierra eallinsurggiin ja ovttaiduvvat váldorávdneservodahkii.⁷¹ Ná rápmaoktasášsoahpamuša guovddáš vuodut, mat leat juo giedahallon ovddabealde loguin 13-15 artihkkaliid 4, 5 ja 15 buohta, dávistit dievaslaččat maid artihkkala 14.

165. Ráđđeaddi komitea lea máŋgga dáhpáhusas deattuhan álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid beaktilis oassálastima mearkkašumi 14 artihkkala voigatvuodaid ollašuvvama dáfus. Earenoamáš dehálaš lea oažžut álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid mielde vehádatgiela skuvlema ordnema mearrádušaid

vehádagaide gullevaš olmuin leat doarvái buorit vejolašvuodát oažžut vehádatgiela oahpahusa dehe oahpahusa dáinna gielain.

14(3) Dán artihkkala 2 lohku heivehuvvo dađi lági mielde, ahte dat ii váikku virggálaš giela oahppamii dehe oahppamii, mii dáhpáhušvá dáinna gielain.

⁷⁰ Gč. ovddabealde loguin 13 ja 14 fuomášumiid.

⁷¹ Gč. ovddabealde 10 artihkkala fuomášumiid.

dahkamii⁷² dan dáhkodeami várás, ahte skuvlen dávista álbmotlaš vehádagaide dárbbuide.

17 ja 18 artihkal⁷³

166. Rápmaoktasašsoahpamuša 17(1) artihkkala mielde soahpamušstáhtat eai oáččo eastit álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid čuolbmame ja doalaheame friddja ja ráfilunddot oktavuodaid rájiid rastá, earenoamážit olbmuide, geat gullet seamma álbmotlaš vehádagaide. 17(2) artihkkala ulbmilin lea sihkkarastit, ahte álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmot sáhttet addit aktiiva bidjoseaset álbmotservodahkii sihke álbmotlaš ja riikkaidgaskasaš dásis.

167. 17 artihkkala ládje maiddái 18(2) artihkal movttiidahtta proaktiiva doaladupmái rájiid rasttildeaddji ovttasbarggus. Dát guoská dál stáhtadási. Rájiid rasttildeaddji ovttasbargu sáhtta váikkuhit ja ovddidit mearkkašahtti ládje ja miehtemielaláčat álbmotlaš

⁷² Gč. maid álbmotlaš vehádagaide suodjaleami rápmaoktasašsoahpamuša ráđdeaddi komitea oppalaškommeantta (2.3.2006), mii guoská oahpahusa ja skuvlema.

⁷³ 17(1) Soahpamušoassebealit čatnasit orrut seahkánkeahhtá álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid vuoigatvuhtii čuolbmat ja doalahit friddja ja ráfilunddot oktavuodaid rájiid rastá nuppi stáhtain lágalaččat orodeaddji, earenoamážit olbmuide, geaiguin sis lea seamma etnihkalaš, kultuvrralaš, gielalaš dehe oskkoldatlaš identiteahhta dehe oktasaš kulturárbi.

17(2) Soahpamušbealit čatnasit orrut seahkánkeahhtá álbmotlaš vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastit álbmotserviid doibmii sihke álbmotlaš ja riikkaidgaskasaš dásis.

18(2) Soahpamušbealit ripmet dárbbu mielde doaimbajuiide roahksmahttit ovttasbarggu rájiid rastá.

vehádagaide gullevaš olbmuid oassálastima almmolaš
áššiide sihke servodat-, ekonomalaš ja kultureallimii.